

Introducing Samoun as a Part of the Pastoral Landscape in Iran Case Study: Samoun Tattersaq in Mazandaran Province

Fatemeh Roudi¹, Hosein Raie², Asghar Mohamad Moradi³

1. Master's student in the field of Conservation and Restoration of Architectural Heritage, Department of Restoration, Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Restoration, Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: hoseinraie@iust.ac.ir

3. Professor, Department of Restoration, Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Article Info

 <https://doi.org/10.22034/Athar.1838>

Pp: 117 - 148

Article Type:

Research Article

Article History:

Received: 2024-11-09

Revised: 2025-04-06

Accepted: 2025-04-08

Use your device to scan
and read the article online

Athar Journal

Journal of the Research Institute of Historical Buildings and Fabrics, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.

Owner & Publisher:

Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran.

Journal Homepage: <https://athar.richt.ir/>

Abstract

The pastoral heritage in the rural areas of Iran, especially in the village, faces many challenges. Climatic changes, migration and turning from the traditional livestock system to an industrial one have caused its decline and oblivion. This research examines the Samoun system in the pastoral heritage of Baladeh, focusing on the Tattersaq sector. The main goal of this research is to document and analyze the architectural and cultural features of the Samoun system in the pastoral heritage of Baladeh. The main question of the research is how the Samoun system in the pastoral heritage of Baladeh and Tattersaq village helps to preserve and sustain this heritage? The main hypothesis is that the Samoun system, with its special features, plays an important role in preserving and transmitting local and cultural knowledge related to traditional farming and animal husbandry. This research uses the descriptive-analytical method. Data were collected through field observation, interviews with local people and review of written sources. Data analysis has been done using qualitative methods. The results of the research show that the Samoun system in the pastoral heritage of the town and Tattersaq village, with its special architectural and cultural features, has four types of hidden values and plays an important role in preserving and transmitting local and cultural knowledge related to traditional animal husbandry. This system can be used as a model to preserve and revive pastoral heritage in other rural areas of Iran.

Keywords: Samoun, Agricultural Heritage, Pastoral Landscape, Cultural Heritage, Tattersaq.

Citations: Roudi, F., Raie, H. & Mohammadmoradi A., (2025). "Introducing Samoun as a Part of the Pastoral Landscape in Iran Case Study: Samoun Tattersaq in Mazandaran Province". *Athar*, 46(108): 117-148. <https://doi.org/10.22034/Athar.1838>

Homepage of this Article: <https://athar.richt.ir/article-2-1838-en.html>

© The Author(s)

Copyright © 2025 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Introduction

Pastoral livelihoods in rural Iran, particularly in Baladeh, Mazandaran, are deeply intertwined with socio-cultural and ecological systems. Herd size signifies wealth, while livestock inheritance stabilizes familial status (Roudi et al., 2024). Pastures, vital for biodiversity and subsistence, face threats from climate change, rural-urban migration, and industrialization (Pauler et al., 2025). This study investigates Samoun a traditional system in Baladeh's Tattersaq sector that historically integrated grazing, agricultural, and ecological zones, safeguarding bio cultural heritage.

Samoun, a vernacular boundary framework, harmonized resource use, connecting habitats, farmlands, and pastures. However, declining pastoralism risks eroding its socio-ecological functions. This research asks: How does Samoun preserve pastoral heritage in Baladeh and Tattersaq? It hypothesizes that Samoun's architectural and cultural features sustain traditional knowledge linked to farming and animal husbandry.

Using a descriptive-analytical approach, data were gathered via field observations, interviews, and document analysis. Findings reveal Samoun embodies four latent values: ecological resilience, maintaining soil and water health; cultural continuity, transmitting indigenous practices; social cohesion, reinforcing communal resource governance; and architectural ingenuity, reflecting adaptive landscape use. For instance, its terraced pastures prevent erosion, while shared grazing calendars optimize seasonal mobility (Zamanipour et al., 2010).

Local narratives highlight Samoun's role in preserving herbal medicine knowledge and folk traditions (Hasty et al., 2022). Yet, urbanization disrupts intergenerational knowledge transfer, threatening these systems (Firoozrooz et al., 2014). By documenting Samoun's spatial and functional layers, this study underscores its potential as a model for reviving pastoral heritage in Iran. Safeguarding such systems demands integrating traditional practices into modern conservation policies, ensuring the survival of Iran's pastoral legacy.

Samoun Tattersaq in Baladeh Noor

Samoun Tattersaq, located in the Baladeh Noor region (initial name: Darbandak) (Muhaddes Nouri, 2003), comprises three villages Razan, Tirestaq, and Korsi and serves as the easternmost pasture unit with an average elevation of 2,000 meters. The area links the Chalus and Haraz roads and hosts 54 villages across three districts (Heidari & Barani, 2009). Residents, primarily semi-nomadic herders speaking Tabari-Kojuri dialects, migrate seasonally to cities like Amol and Tehran (Ashrafi, 1998).

Residential Zone: The core includes villages with human and livestock sub-zones. Human settlements feature stepped houses, mosques, Imamzadehs (e.g., Aqa Sheikh Niku, Imamzadeh Ebrahim), and cemeteries (Ashrafi, 1998). Livestock areas include Kolum (livestock shelters), Kahn-Anbar (hay storage), and Vash-Kapa (fodder storage). Kolum structures, built from stone and wood, adapt seasonally: in Razan, they shelter cattle, while sheep graze remotely (Figure 15) (Nadimi et al., 2017).

Rangeland Zone: Divided into grazing and structural sub-zones. Seasonal pastures include Lar (summer highlands), Nesem (spring/autumn mid-elevations), and Kherto (winter lowlands) Infrastructure includes Gesn Sareh (seasonal herder camps with Kimeh shelters), Telar (winter

livestock barns), and water systems (Noveh wooden troughs). Boundaries are marked by stone cairns (Roodi, 2019 interview).

Agricultural Zone: Combines croplands and structural elements. Crops (wheat, barley) and orchards (apples, walnuts) surround villages. Structures include Kalak (granaries), Karoch (field boundaries), Hasel (water reservoirs), and Kimeh (temporary shelters). Water channels (Kileh) distribute irrigation, maintained communally (Rahimian, 2023).

The integration of these zones reflects adaptive land-use practices, balancing pastoralism, agriculture, and seasonal mobility (Smith & Brown, 2019). Field studies highlight the role of cultural and environmental factors in shaping the region's spatial organization (Saidi, 2024).

Discussion

The Samoun Tattersaq, an integral part of the Bladeh region's pastoral heritage, comprises three functional areas and six zones, holding inherent values crucial for regional sustainability (Anabestani, Saeedi, & Darvish, 2012). These values encompass environmental, socio-cultural, architectural, and economic aspects.

Environmentally, the spatial positioning of Samoun Tattersaq reflects indigenous knowledge, with water resources, fertile lands, and suitable climate playing key roles. Shepherds maintained a balance between living spaces, livestock, and pastures, forming three interconnected areas: a residential core, an agricultural layer, and a grazing periphery. This daily movement between residence and livelihood has ensured the sustainability of Samoun Tattersaq, preserving its geographical and environmental values.

Socio-cultural values, the foundation of Samoun Tattersaq, include inherited traditions, local customs, and indigenous knowledge related to agriculture, animal husbandry, handicrafts, and traditional arts (interview with Javad Roudi, 2022). The social system, characterized by cooperation and mutual respect, fosters a secure environment for the local community.

Architecturally, the region's structures reflect a deep understanding of climate and functional needs. The architecture adapts to the climate, with each area defining its architectural elements based on climate, environment, and economy. Local materials and the construction expertise of residents contribute to preserving architectural values.

Economically, agriculture and animal husbandry sustain the rural economy (Jamshidi, 2024). The community relies on these activities, with land, livestock, and water resources enhancing economic stability (Hosseini, Forouzani, & Abdshahi, 2023). The system of ownership, cultivation, and production, rooted in the experiential knowledge of shepherds, dictates economic values. Additionally, values related to agricultural and rural tourism have emerged (Bălan & Burghilea, 2015).

Conclusion

This paper, examining Samoun Tattersaq, concludes that the Samoun serves as a customary framework for defining pastoral, residential, and livelihood boundaries, with mountain ridges as the determining criterion. Each mountain ridge belongs to a village, separating its pasture from neighboring villages.

The Samoun in the Baladeh region of Mazandaran comprises three main areas: residential, grazing, and agricultural, each with specific zones.

The residential area includes zones for human and animal habitation, the grazing area includes pasture and physical structure zones, and the agricultural area includes cultivation and physical structure zones. Each of these areas and zones contains tangible, intangible, and non-physical elements that constitute the inherent values of these landscapes and Samouns. These values have played a significant role in the region's sustainability throughout history, encompassing environmental, social, architectural, and economic dimensions. Examining these values helps to better understand the Samoun Tattersaq and its related elements.

Unfortunately, the physical and functional identity and authenticity of many Samouns are changing due to migration, career changes, and inappropriate construction. With the decline in the number of active shepherds and economic difficulties, preserving these values without the presence of local communities will be challenging.

To protect this valuable heritage, it is suggested that these areas be studied as a Samoun from the perspective of pastoral life in Baladeh, Mazandaran, and that efforts be made to register them in the list of national monuments. The people of Samoun can contribute to economic development by continuing livestock production and establishing cooperatives and processing industries. Furthermore, utilizing tourism opportunities such as agritourism and farm tourism can help create employment and sustain the pastoral landscape in the region, serving as a suitable model to be considered.

Acknowledgments

The authors gratefully acknowledge the invaluable support and guidance provided by Mr. Hamid Roudi during the research process.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this article

Observation Contribution

All authors contributed equally to the conceptualization, methodology, investigation, data analysis, and writing of this manuscript.

معرفی سامون به عنوان بخشی از منظر شبانی در ایران نمونه موردی: سامون تترساق در بلده مازندران

فاطمه رودی^I، حسین راعی^{II}، اصغر محمد مرادی^{III}

I. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حفاظت و مرمت میراث معماری، گروه مرمت، دانشکده معماری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
II. استادیار گروه مرمت، دانشکده معماری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: hoseinraie@iust.ac.ir
II. استاد گروه مرمت، دانشکده معماری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

<https://doi.org/10.22034/Athar.1838>

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۴۸-۱۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰

مراجع، نقشی بسیار حیاتی در حفظ تعادل اکوسیستم‌ها و تأمین خوراک دام ایفاء می‌کنند. به منظور حفاظت از دام، بهره‌برداری مناسب از مراتع و تأمین معیشت و زیست جوامع محلی، نظام‌های ساختاری و کارکردی متنوعی توسط انسان در طول زمان شکل گرفته و تبدیل به منظر شبانی شده است. این منظر در مناطق روستایی ایران با چالش‌های متعددی مواجه است. تغییرات اقلیمی، مهاجرت و چرخش از نظام دامداری سنتی به صنعتی، آن‌ها را در معرض زوال و فراموشی قرار داده است. هدف این پژوهش معرفی یکی از اجزای منظر شبانی در بلده مازندران به نام «سامون» است. سامون، ظرفی است عرفی که برای تدقیق مرزهای شبانی، زیستی و معیشتی اهالی این روستاها از آن استفاده شده و دارای عرصه‌ها و پهنه‌های مختلف کالبدی و عناصر هویتی غیرکالبدی است. این پژوهش به دنبال پاسخ به دو پرسش درباره چپستی اندام‌ها، عناصر و ارزش‌های موجود در سامون بوده و در این مسیر از روش توصیفی-تحلیلی بهره برده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سامون تترساق دارای سه عرصه زیستی، مرتعی و زراعی بوده و هر یک از عرصه‌ها دارای دو پهنه جداگانه هستند. اهالی سامون به وجودآورنده و توسعه‌دهنده ارزش‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و کالبدی در طول قرن‌ها بوده‌اند و به نوعی از آن تاکنون پاسداری کرده‌اند. اما هم‌اکنون با توجه به رشد فزاینده زوال منظر شبانی می‌بایست با پژوهش گسترده بر وضعیت عرصه و حریم سامون‌ها به مقولاتی چون: ایجاد و تقویت صنایع تبدیلی متوازن جاذب جمعیت و استفاده از ظرفیت‌های گردشگری منظر شبانی ازجمله آگری توریسم و فارم توریسم نیز توجه نمود.

کلیدواژگان: سامون، میراث کشاورزی، منظر شبانی، میراث فرهنگی، تترساق.

فصلنامه علمی اثر

نشریه پژوهشکده ابنیه و بافت‌های تاریخی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ناشر:

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

ارجاع به مقاله: رودی، فاطمه، راعی، حسین، محمد مرادی، اصغر (۱۴۰۴). «معرفی سامون به عنوان بخشی از منظر شبانی در ایران نمونه موردی: سامون تترساق در بلده مازندران». اثر، ۴۶ (۱۰۸): ۱۴۸-۱۱۷. <https://doi.org/10.22034/Athar.1838>
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://athar.richt.ir/article-2-1838-fa.html>

مقدمه

شیوهٔ امرار معاش شبانی با ویژگی‌های اجتماعی-فرهنگی و کالبدی منحصر به فردی گره خورده است. این فرهنگ حول دام در چرخش است و تمام جنبه‌های اجتماعی با حرکت گله‌ها شکل می‌گیرد. اندازهٔ گله‌ها یک معیار برای سنجش ثروت و موقعیت اجتماعی است. مالکیت دام از پدر به فرزندان منتقل می‌شود و موقعیت اجتماعی و دوام خانواده را تثبیت می‌کند. مراتع به عنوان یکی از مهم‌ترین و قابل توجه‌ترین منابع طبیعی جهان، نقشی بسیار حیاتی در حفظ تعادل اکوسیستم‌ها و تأمین خوراک دام ایفاء می‌کنند. این منابع به صورت میراث طبیعی، آب‌های زیرزمینی، خاک و گیاهان علوفه‌ای دیده می‌شوند و برای تغذیه دام‌ها، حفظ تنوع زیستی، حفظ خاک و آب و هم‌چنین تأمین غذای انسانی اهمیت دارند (Pauler et al., 2025). به منظور حفاظت از دام و برای بهره‌برداری مناسب از مراتع، نظام‌های ساختاری و کارکردی متنوعی توسط انسان در طول زمان شکل گرفته و تبدیل به منظر شبانی (رودی و همکاران، ۱۴۰۳) مناطق دامدانشین شده است.

از گذشته، انسان به شیوه‌های مختلف داده‌های متنوعی را از طبیعت گرفته و این دانسته‌ها را به صورت مکتوب و یا شفاهی به نسل‌های بعد منتقل کرده است. این دانش دارای ابعاد کارکردی متنوعی بوده و از رابطهٔ مستقیم بین انسان و محیط سرچشمه می‌گیرد (زمانی‌پور و همکاران، ۲۰۱۰). علاوه بر آن در بسیاری از جوامع دامدار، سنت‌هایی از موسیقی و ادبیات عامیانه جریان دارد؛ هم‌چنین فنون ساخت ابزارآلات، پخت خوراک محلی و شیوه‌های استفاده از داروهای گیاهی وجود دارد که سبک زندگی گله‌داری در آن بستر رشد کرده است (Hašty et al., 2022).

دانش بومی مستتر در آن که نتیجهٔ سال‌ها تجربهٔ نیاکان در بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی بوده است، اساس نظام دامداری روستایی را شکل داده و پاره‌ای پیوسته از این منظر محسوب می‌گردد (فیروزروز و همکاران، ۱۴۰۳). پژوهش پیش‌رو بخشی از منظر شبانی به نام «سامون» را در تعدادی از روستاهای بلده در مازندران جستجو کرده و قرائت می‌کند. «سامون» واژه‌ای بومی است که قرن‌ها از آن برای تدقیق مرزهای شبانی، زیستی و معیشتی اهالی این روستاها استفاده شده است. ظرفی است عرفی که در آن پهنه‌های زیستی، مرتعی و زراعی یک روستا قرار گرفته و با یک دیگر ارتباط معنی‌داری دارند. سامون به عنوان لایهٔ نهایی و پوسته از این پهنه‌ها حفاظت کرده و آن‌ها را به یک دیگر پیوند می‌دهد. هم‌اکنون با تضعیف موقعیت دامداری‌های سنتی و مهاجرت بومیان به شهرهای هم‌جوار بخش اعظمی از ارزش‌های موجود در این سامون‌ها از بین رفته و تعدادی نیز در معرض نابودی قرار دارد.

هدف پژوهش حاضر معرفی یکی از اجزای میراث شبانی در بلدهٔ مازندران به نام «سامون» است. این کار با شناسایی و تعریف پهنه‌های موجود در سامون و بررسی اجزای متشکلهٔ آن انجام شده است. سامون‌ها با دارا بودن پهنه‌های مختلف در حفاظت از منابع زیستی، معیشتی و محیطی در طول قرن‌ها نقش مهمی داشتند. جوامع محلی در هم‌کناری با طبیعت و در جهت بهره‌گیری از آن‌ها به دانش و تجارب بومی متوسل شده بودند. با فراموشی و از بین رفتن آن‌ها بخش اعظمی از داده‌های محیطی، طبیعی، معماری و حقوقی از دسترس خارج خواهد شد. این پژوهش به معرفی و مستندسازی داده‌های مرتبط با میراث فرهنگی و طبیعی مناطق دامدانشین کمک می‌کند و مسیر هموارتری را برای حفاظت از آن ایجاد می‌نماید.

روش پژوهش: این پژوهش از نوع کاربردی است که با روش توصیفی-تحلیلی نوشته شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از سه قالب سندپژوهی (مطالعه و بررسی کتب جغرافیای تاریخی، تصاویر قدیمی و امثال آن)، مطالعات میدانی (پیمایش، برداشت و رولوهٔ عناصر معماری شبانی و عکاسی) و مصاحبه با جامعهٔ محلی همانند: شبانان، ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان استفاده شده است. یافته‌های به دست آمده مورد هم‌پوشانی قرار گرفت و به بحث گذاشته شد؛ بدین ترتیب ارزش‌های مستتر در آن نشان داده شده و به نتیجه‌گیری رسیده است.

پرسش‌های پژوهش: ۱. سامون چیست و چه اجزایی دارد؟ ۲. اندام‌ها، عناصر و ارزش‌های موجود در سامون‌ها کدامند؟

پیشینه پژوهش

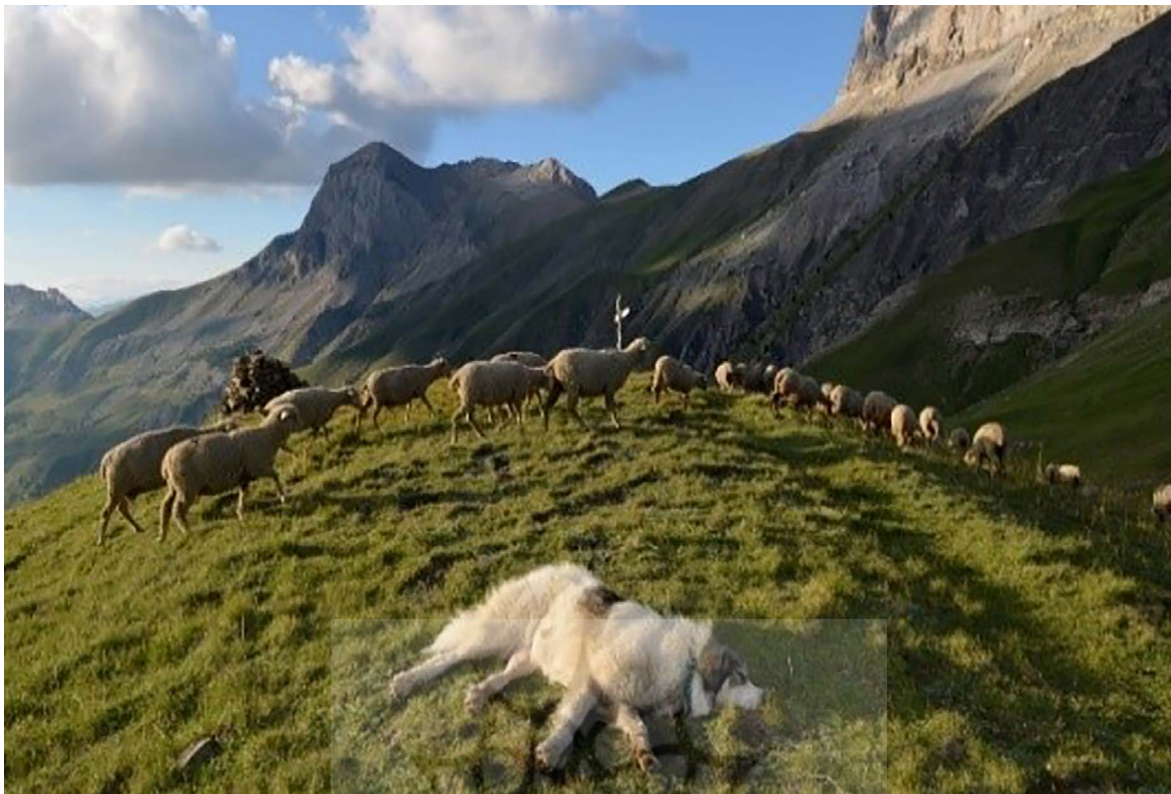
میراث شبانی به عنوان یک مفهوم جدید در میراث فرهنگی ایران در حال بررسی است، اما سال هاست که در حوزه بین‌المللی در رده مناظر فرهنگی و میراث جهانی مورد توجه قرار گرفته و تاکنون چندین چشم‌انداز کشاورزی شبانی به عنوان مناظر فرهنگی در فهرست میراث جهانی ثبت گردیده است؛ به عنوان مثال، کوجاتا گرینلند (Kujata Greenland) به عنوان یک منظر کشاورزی-شبانی در دسته‌بندی مناظر فرهنگی قرار گرفته و سنت‌های کشاورزی را در دو دوره و فرهنگ متمایز شکل داده است. این دو فرهنگ اسکاندیناوی و اروپایی (شکل ۱)، با وجود تفاوت‌هایشان، شکل دهنده منظر فرهنگی مبتنی بر کشاورزی و دام است (UNESCO, 2017). علاوه بر آن سامانه لاروتو، اطلاعات تخصصی را در زمینه میراث شبانی در منطقه پرووانس (Provence) فرانسه تا دشت‌های پیدمونت (Piedmont) ایتالیا منتشر کرده است و دامداری این منطقه را به عنوان یک نظام کشاورزی گسترده با قدمت چند صدساله معرفی نموده است (شکل ۲). در این نظام چوپان‌ها گل‌های خود را مطابق با چرخه رشد علف حرکت می‌دهند و در حین انجام این کار، حومه شهر را دور می‌زنند (Archives Des From Provence to Piedmont, 2023)؛ هم‌چنین در مقاله‌ای با عنوان «دانش سنتی چوپانی چیست؟ سیاست میراث و ارزش‌های واقعی در مزارع تابستانی سوئد»، میراث شبانی به عنوان یک نظام مورد بررسی قرار گرفته است؛ این مقاله به سؤالاتی در مورد دانش سنتی چوپانی و میراث طبیعی و فرهنگی پاسخ داده است (Eriksson, 2011).

شکل ۱: گوسفند در حال جست‌وجوی جلبک دریایی در امتداد ساحل صخره‌ای تاسیوساق (UNESCO, 2017).

Fig. 1: A sheep foraging for seaweed along the rocky coastline of Tasiosagh (UNESCO, 2017).

اما در تولیدات پژوهشی داخل کشور به این موضوع از منظر میراث فرهنگی کمتر پرداخته شده است. شاید بتوان به محتوای کتاب مالک و زارع در ایران به عنوان یک نمونه در این باره اشاره کرد (لمبتون، ۱۳۹۴). «لمبتون» به طور عمومی به لایه‌های مختلف انسانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مرتبط با کشاورزی و دام در ایران پرداخته است. در سال‌های اخیر نیز مقالاتی منتشر شده است که به مقولات مرتبط با نظام شبانی و

شکل ۲: چوپان‌ها به دنبال علف‌های جدید در کوه‌های آلپ (Archives Des From Provence to Piedmont, 2023)
 Fig. 2: Shepherds in search of fresh pastures in the Alps mountains (Archives Des From Provence to Piedmont, 2023).

مراتع ارتباط دارد. یکی از آن‌ها مقاله‌ای تحت عنوان «سنجش پایداری بوم‌شناختی در مراتع ییلاقی و مطالعه موردی چهار سامان عرفی عشایر ایل شاهسون» است. در این مقاله سامان‌های مراتع به عنوان یک عرصه طبیعی معرفی شده است (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷). در مقاله دیگری با نام «تحلیل مؤلفه‌های پایداری زیست‌محیطی-بوم‌شناختی سامان‌های عرفی مراتع ییلاقی سه‌پند» مراتع دارای نقش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هستند و به شرط برنامه‌ریزی معقول و منطقی همراه با مدیریت مناسب، می‌توانند در توسعه پایدار کشور مؤثر واقع شوند (مفیدی و همکاران، ۱۳۹۶)؛ هم‌چنین «محسن باقری نصرآبادی» و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی نظام حکمرانی مراتع در ایران قبل و بعد از مصوبه ملی شدن مراتع» مراتع را از گذشته تحت مدیریت جوامع بومی و محلی می‌دانند به نحوی که با شکل‌گیری نظام‌های اجتماعی-اقلیمی، اهالی بومی هر منطقه با سازوکارهای خاص خود به بهره‌برداری و احیای منابع می‌پرداختند (باقری و صنایی، ۱۴۰۳).

در تعدادی از مقالات نیز به‌طور ویژه راجع به دانش بومی و سنت‌های محلی مازندران در سازوکار شبانی و سامون‌ها صحبت به میان آمده است. یکی از آن‌ها در سال ۱۳۹۵ ه‍.ق توسط «مصطفی فیروزروز» نوشته شده و به‌طور اختصاصی به شیوه‌های محلی تولید و مدیریت محصولات دامی در روستای «تاکر» مازندران می‌پردازد و اشاره می‌کند که گله‌داران منطقه دام‌های خود را در سه سامان عرفی به صورت مشارکتی به مدت ۳ ماه سال در مراتع می‌چرخانند (فیروزروز و همکاران، ۱۳۹۳)؛ با این حال در هر یک از این محصولات پژوهشی به میراث شبانی و سامون‌ها از منظر معماری و میراث فرهنگی به‌طور مستقیم پرداخته نشده است.

یافته‌ها: تعریف سامون

براساس تعریف سازمان امور عشایر، سامان عرفی به محدوده‌ای از اراضی مرتعی اطلاق می‌شود که از گذشته مورد

بهره‌برداری تعداد مشخصی از خانوارهای عشایر قرار گرفته و عرفاً دارای حق بهره‌برداری از آن هستند (حسین زاده و همکاران، ۱۳۹۷). هم‌چنین براساس تعریف همان سازمان سامانه عشایری به ترکیب چند سامان عرفی گفته می‌شود. با نگاه بومی و در زبان محلی طبری و لری بختیاری، سامون یک گذرگاه باریک است که برای رفت‌وآمد بین دو زمین کشاورزی ازسوی دو کشاورز به‌گونه‌ای برابر به‌جای گذاشته می‌شود. هم‌چنین سامون به مرز بین دو روستا و مراتع آن نیز گفته می‌شود (مصاحبه با میثم مرادی، ۱۴۰۳) در فرهنگ‌نامه فارسی ازجمله فرهنگ‌نامه دهخدا (۱۳۲۵)، نیز سامان به مفهوم مرز، حد و همسایگی آمده و واژه «هم سامان» را به معنای هم‌خاک، هم‌مرز و دو تن که ملک زراعتی یا ملک حکمرانی آنان مجاور یک‌دیگر باشد، دانسته است.

سامون یک روستا در محدوده بلده مازندران به ترکیب عرصه‌های زیستی، مرتعی و زراعی هر روستا گفته می‌شود و معیار تعیین آن، یال‌های کوه است. برهمین اساس هر یال از کوه یک روستا، سامون آن روستا تلقی شده و مراتع آن را از روستای هم‌جوار جدا می‌کند. هر سامون روستایی دارای چندین مرتع زمستانی، میان‌بندی و تابستانی است و اساس تقسیم‌بندی مراتع آن بر اساس مالکیت مختاباد به‌صورت موروثی است (بارانی و همکاران، ۱۳۸۲) تمامی مختابادهای روستا دارای مالکیت مرتع نیستند و به این منظور سالیانه چند مختاباد مراتع را از ساکنین آن اجاره فصلی خواهند کرد (حسینی و مصداقی، ۱۳۹۲).

موقعیت سامون تترستاق در بلده نور

منطقه بلده نور با نام اولیه دربندک (محدث‌نوری، ۱۳۸۲) در حوضه آبخیزداری نور قرارگرفته و دارای روستاهای متعدد و استمرار دامداری در طول سال است. مساحت بلده ۹۲۰۰۰ هکتار است و جمعیت چوپان‌های ساکن روستا حدود ۲۰۰۰ نفر است (حیدری و بارانی، ۱۳۸۸). این منطقه پل ارتباطی میان دو جاده چالوس و هراز محسوب می‌شود و در حال حاضر پنجاه‌وچهار روستا در سه ناحیه را شامل می‌شود. سامون «تترستاق» (شکل ۳) که شامل سه روستای «رزن»، «تیرستاق» و «کرسی» است، اولین سامون از بخش شرقی بلده بوده و میانگین ارتفاعی آن به نسبت باقی سامون‌های منطقه کمتر است. این منطقه با میانگین ارتفاعی ۲۰۰۰ متر جزو مناطق کوهستانی و ییلاقی مازندران بوده و بسیاری از ساکنان آن در فصل سرما به آمل، تهران و شهرهای هم‌جوار می‌روند، مردم این سامون به زبان طبری و گویش کجوری سخن می‌گویند (اشرفی، ۱۹۹۸).

شکل ۳: نقشه منطقه بلده و موقعیت جغرافیایی تترستاق نسبت به محور آن (نویسندگان، ۱۴۰۳).

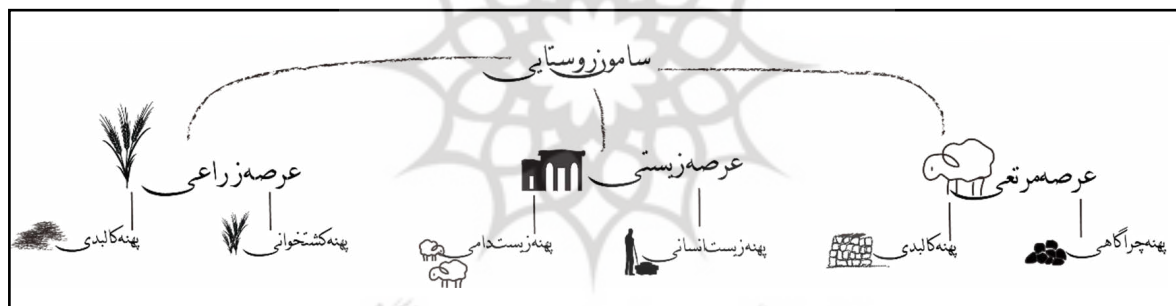
Fig. 3. Map of the Baladeh region and the geographical location of Tatarsatag in relation to its axis (Authors, 2024).

معرفی اجزاء سامون تترستاق

مکان‌ها عوامل هویت‌بخش در گستره‌های زیستی انسان‌اند که باعث نظم‌بخشی پیرامون خود می‌شوند.

عواملی مانند میزان تابش آفتاب، وجود منابع آب طبیعی، پوشش گیاهی و ارتفاع عامل اساسی تعیین‌کننده تنوع کارکردی و کالبدی مکان‌ها هستند (رحیمیان، ۱۴۰۲). نظم بخشی به عرصه‌های مکانی و فضایی درواقع از سرآغاز زندگی بشر و از زمان بهره‌گیری از منابع طبیعی، پیوسته در مقیاس و مفهومی متفاوت مطرح بوده است. در این ارتباط هرچه سطح فرهنگی و اجتماعی توسعه پیدا کرده، نظم محیط و ابزار و دانش مربوط به آن نیز دچار تغییر شده است (سعیدی، ۱۴۰۳). اساس زیست در مراتع منطقه بلده نور، نیمه‌کوچ‌رو و نیمه‌عشایری است و موجب ایجاد تفاوت آن با ساختار عشایری شده است.

آن‌ها در عرصه‌ها و مکان‌هایی منظم و هویت بخش زندگی می‌کنند، روستاها، محله‌ها و خانه‌های شان را در این نقطه ساخته‌اند و در طول قرن‌ها منابع طبیعی و آبی را به این نقاط هدایت کرده و از آن بهره‌برداری کرده‌اند. هم‌چنین مکانی را به زیست دام‌ها نیز اختصاص داده‌اند. علاوه بر آن زمین‌های کشاورزی و زراعی نیز در پیرامون زیست‌گاه‌ها به وجود آوردند و با کشت و کار محصولات، علاوه بر تأمین غلات و خوراک انسانی به تهیه خوراک دامی و سوخت زمستان نیز می‌پرداختند؛ اما این کافی نبوده و چرای دام سبک نیازمند دسترسی به مراتعی بود که شبانان و گله‌داران صاحبان عرفی آن بوده‌اند. این مراتع محل شکل‌گیری سازه‌های زیست دامی و ساخت مایه‌های معماری مربوط به تولیدات دامی بوده است. مطالعات میدانی و مصاحبه با جوامع محلی نشان داده که سامون در این روستاها دارای سه عرصه اصلی به نام‌های زیستی، مرتعی و زراعی و پهنه‌های اختصاصی در ذیل آن‌ها می‌شود. شکل ۴، نشان می‌دهد که عرصه زیستی دارای دو پهنه زیست انسانی و دامی است و عرصه مرتعی به دو پهنه چراگاهی و کالبدی تقسیم می‌شود و عرصه زراعی نیز به دو پهنه کشت‌خواری و کالبدی قابل دسته‌بندی است (شکل ۴).

شکل ۴: تقسیم‌بندی توضیحی بررسی سامون روستایی منطقه بلده نور (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 4: Explanatory Classification of the Rural System Analysis in the Baladeh-Noor Region (Authors, 2024).

- عرصه زیستی در سامون تترساق

عرصه زیستی در سامون تترساق، محل زیست انسان یا همان روستا است. روستا عامل تحرک و پویایی دام در آن محدوده است و به منزله کانون مرکزی فعالیت می‌کند (شکل‌های ۶، ۷ و ۸). هر روستا به عنوان مرکز معیشتی و عرصه زیستی یک سامون، دارای دو پهنه زیست انسانی و زیست دامی است. این دو پهنه ارتباط تنگاتنگی با یک‌دیگر دارند.

- پهنه زیست انسانی

در سامون تترساق، خانه‌های روستایی در کنار عناصر کالبدی دیگری مانند: حمام، مسجد، امامزاده، قبرستان، حسینیه و تکایا، باغ‌ها و امثال آن قرار دارند و پیشه اصلی اهالی روستا دامداری و کشاورزی است. خانه‌ها پلکانی بر دامنه ساخته شده و «کردها»^۲ عموماً در یک محله و در نزدیکی یک دیگر زندگی می‌کنند. در محلات دیگر روستا کوچ‌نشینان و باغداران سکونت دارند. این محلات در طول سال فعال هستند و شبانان زندگی زمستانه خود را در آن می‌گذرانند. عناصر کالبدی موجود در پهنه زیست انسانی شامل موارد پیش‌رو می‌شود.

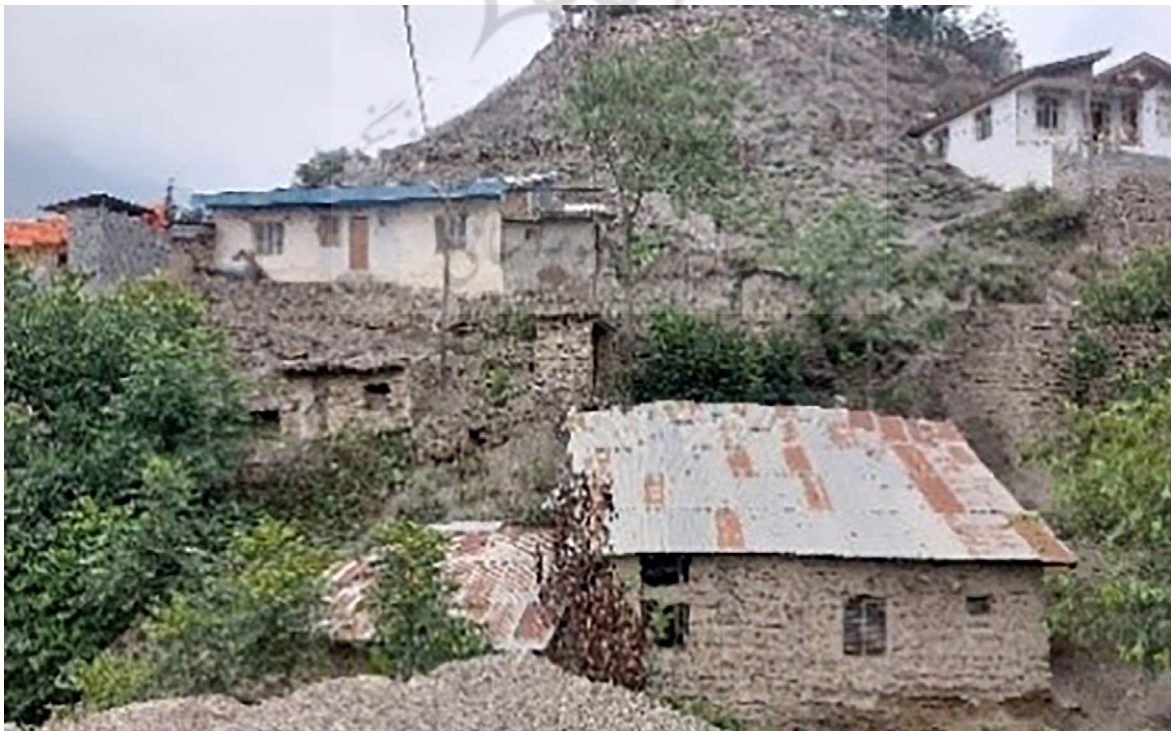
شکل ۵: نقشه پراکنندگی عرصه سامون روستایی در سامون تترستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 5: Map of the distribution of rural lands in the Samoun area of Tatarsatag (Authors, 2024).

شکل ۶: منظر کلی روستای کرسی (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 6: General view of Korsi village (Authors, 2024).

شکل ۷: دورنمای روستای تیرستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 7: General view of Tirstaq village (Authors, 2024).

شکل ۸: بافت تاریخی روستای رزن (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 8. The historic fabric of Razan village (Authors, 2024).

شکل ۹: خانه‌های مسکونی ساخته شده به روش بومی؛ راست: روستای کرسی. وسط: روستای تیرستاق. چپ: روستای رزن (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 9: Traditional residential houses; Right: Korsi village. Center: Tirstaq village. Left: Razan village (Authors, 2024).

• **خانه و حمام:** خانه و حمام به عنوان عناصر هویت بخش در پهنه زیست انسانی قلمداد می‌شوند و به عنوان بخشی از منظر فرهنگی و تاریخی نقش مهمی در حفظ و ارتقاء هویت محلی دارند. آن‌ها نه تنها بخشی از معماری بومی و روستایی هستند، بلکه ارتباطی نزدیکی با فرهنگ، زندگی روستایی و تجارب اجتماعی و زیستی مردم دارند. تحلیل خانه‌های تاریخی در روستاها و محل قرارگیری حمام‌ها، به شناخت دقیق‌تر از ارزش‌های محلی و توسعه محلی کمک می‌کند (ندیمی و همکاران، ۱۳۹۶). این سامون با توجه به تأثیرات شهرنشینی دچار تخریب‌های کالبدی شده و ساختارهای آن نوسازی شده است، چند نمونه خانه تاریخی واجد ارزش باقی مانده که الگوی ساخت آن متناسب با الگوی خانه‌های کوهپایه‌ای مازندران است (شکل ۹). حمام تاریخی روستا نیز از حالت تاریخی خود تغییر یافته در مکان پیشین به حمام نمره تبدیل شده است.

• **مسجد:** در این سامون به ازای هر روستا یک مسجد وجود دارد؛ ولی مساجد تاریخی از بین رفته و مساجد جدید جایگزین شده است. در میراث روستایی، مساجد به عنوان مراکز اجتماعی، فرهنگی و مذهبی، نقشی برجسته‌ای دارند. این نقش شامل موارد ذیل بوده است:

- مرکز اجتماعی: مساجد مکان‌هایی برای گردهمایی مردم در مواقع مختلف مذهبی و اجتماعی هستند.
- محل آموزش: در گذشته، مساجد مکان‌های آموزش اصول دینی، قرآن و احکام شرعی بودند.
- معماری و هویت محلی: مساجد به عنوان ساختمان‌های معماری با ارزش تاریخی و فرهنگی، هویت محلی را تقویت می‌کنند.

• **امامزاده و آرامگاه:** در دوره‌های مختلف تاریخی، معماران و بنایان محلی با انعکاس باورها و اعتقادات خود در ساخت مساجد و آرامگاه‌ها مشغول شدند. این بناها، علاوه بر اهمیت مذهبی، ارزش‌های تاریخی و معماری دارند (بافری و صنایی، ۱۴۰۳)؛ همچنین گورستان‌ها، حافظه جمعی روستاها بوده و راوی بخشی از فرهنگ، گذشته، باورها و زندگی پیشینیان هستند. هر سنگ قبر، بقعه یا آرامگاه خانوادگی تاریخی، جزئیات بسیاری از گذشتگان و آداب و رسوم مردمان را روایت می‌کند؛ از این رو، حفظ آن‌ها به عنوان بخشی از میراث فرهنگی کشور با اهمیت است. این سامون به تفکیک ارزش و اهمیت دارای سه امامزاده است: آقا شیخ نیکو، امامزاده ابراهیم و امامزاده محمود معروف به «غریب آقا» ابنیه شاخص و تاریخی آن هستند. امامزاده ابراهیم و امامزاده محمود در روستای تیرستاق، آقا شیخ نیکو در مراتع ترت و اکنون در ترستاق جدید است (اشکال ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴)، یک گورستان تاریخی نیز در سمت شرقی روستای رزن وجود داشته که در اراضی «بروک رزن» بوده است.

- پهنه زیست دامی

در روستاهای مرتفع کوهستانی، خرده دامداران و کردهایی با گوسفندان کمتر در روستا جایگاه خاصی دارند. آن‌ها در تابستان دام‌ها را به محلی به نام «استنگاه»^۳ برده و در زمستان «درکلوم»^۴ و در مجاورت خانه کردها نگه‌داری می‌کنند؛ علاوه بر آن، عناصر دیگری چون «واش‌کپا» و «گاه‌انبار» نیز در خدمت به کلوم و پهنه زیست دامی قرار می‌گیرد (شکل ۱۵):

شکل ۱۰: محدوده روستای تیرستاق و امامزاده محمود و غریب آقا (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 10. Tirstaq village area and the shrines of Emamzadeh Mahmoud and Gharib Agha (Authors, 2024).

شکل ۱۱: محدوده روستای تترستاق جدید و آقا شیخ نیکو (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 11: The area of New Tatarsatag village and Agha Sheikh Nikou (Authors, 2024).

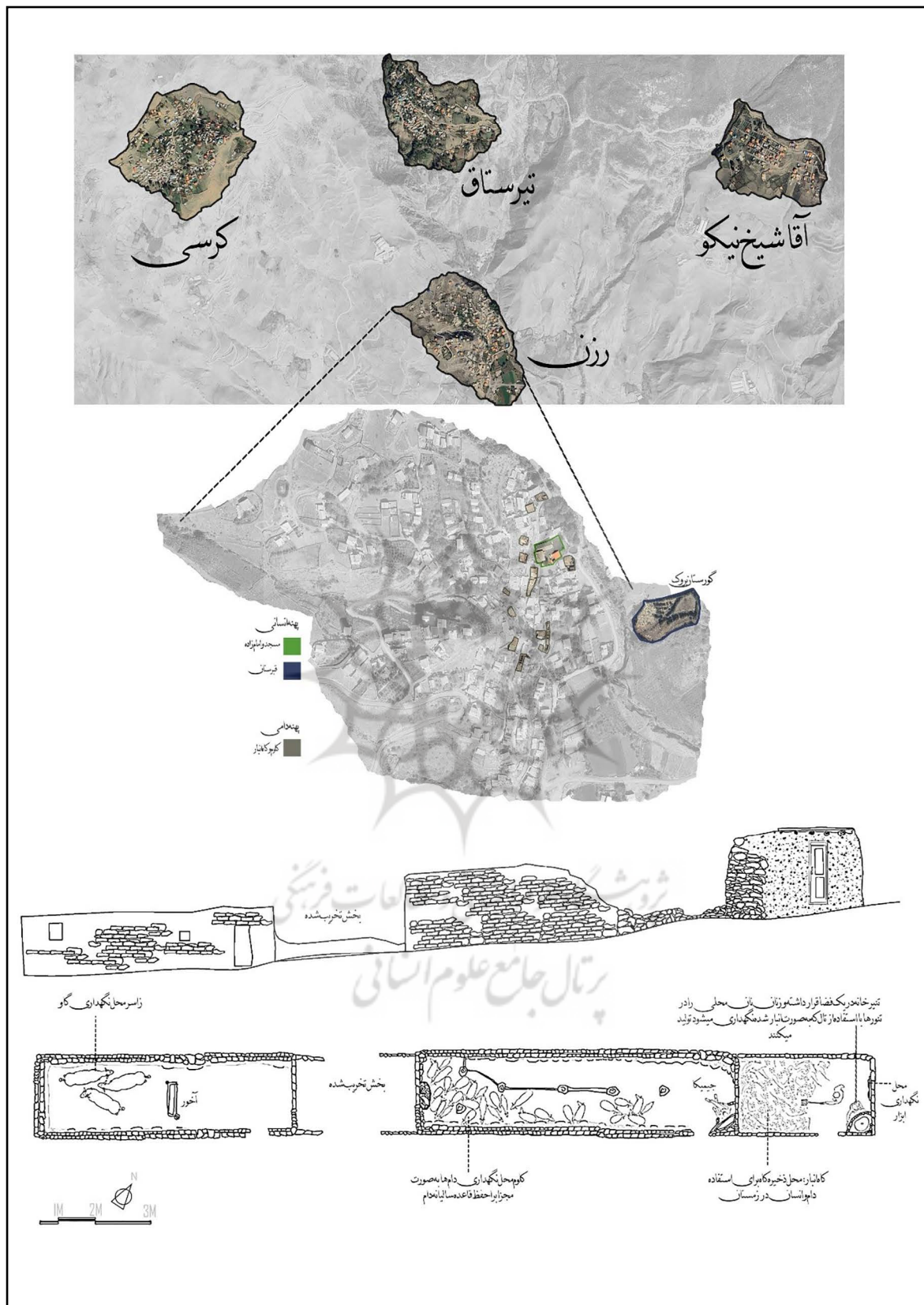
شکل ۱۲: امامزاده آقا شیخ نیکو (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 12: Emamzadeh Agha Sheikh Nikou (Authors, 2024)

شکل ۱۳: امامزاده آقاغریب (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 13: Emamzadeh Agha Gharib (Authors, 2024).

شکل ۱۴: امامزاده ابراهیم (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 14. Emamzadeh Ebrahim (Authors, 2024)

شکل ۱۵: عرصه زیستی تترستاق و یک نمونه از پهنه دامی آن (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 15. The residential area of Tatarsatag and an example of its livestock zone (Authors, 2024).

• **کَلم یا کالن سر:** این عنصر محل زیست دام در روستا است. کاربرد این فضا با توجه به تغییر ارتفاع، میزان دام موجود و تغییر فصول در روستاهای مختلف متفاوت است. ساختار کَلم عموماً از سنگ و خشت بوده، پوشش آن با استفاده از چوب و گاه به صورت سقف تخت است. این فضا بسته به کاربرد آن دارای فضای نگاه‌داری احشام، گوسفند و گاو است. در روستای رزن در حال حاضر کَلم تنها وظیفه نگاه‌داری از گاو و جایگاه اصطبل را دارد، گوسفندان در هیچ یک از فصول سال به روستا وارد نمی‌شوند. گاوها به صورت هرووزه در اطراف روستا و توسط «گالش‌کرد»^۵ به چرا برده شده و سپس به کَلم بازگردانده می‌شوند (شکل ۱۵).

• **گاه‌انبار و واش کپا:** دو عنصر موجود دیگر در عرصه زیستی، نقش پشتیبانی داشته و محل نگاه‌داری گاه و علف هستند. واش کپا بر روی بام قرار گرفته و چیدمان می‌شود و گاه‌انبار^۶ در انتهای هر کَلم ساخته می‌شود. گاه‌انبارها نسبت به کَلم دارای ارتفاع بیشتری بوده و هر دو محل نگاه‌داری و حفاظت از خوراک دام هستند (شکل ۱۵).

- عرصه مرتعی

بنابر آن چه در (شکل ۵) نشان داده شده است این عرصه بخشی از سامون است و در پیوند با عرصه زیستی و زراعی قرار دارد. در عرصه مرتعی دام‌ها به چرا می‌روند و بخشی از خوراک و تغذیه دام در آن انجام می‌شود. علاوه بر آن امکانات و تأسیسات لازم برای تولید محصولات دامی نیز در این عرصه قرار می‌گیرد؛ بنابراین می‌توان دو پهنه چراگاهی و پهنه کالبدی را برای این عرصه در نظر گرفت. پهنه کالبدی آن بخش انسان‌ساخت و پهنه چراگاهی مربوط به بهره‌برداری از منابع طبیعی موجود است. دامپروری در مناطق روستایی به بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی این مناطق کمک کرده و نقش مهمی در حفظ میراث طبیعی ایفاء می‌کند (Smith & Brown, 2019). عمده تفاوت ساختاری روستاهای متکی به دام در ایران نیز مربوط به این عرصه است.

- پهنه چراگاهی

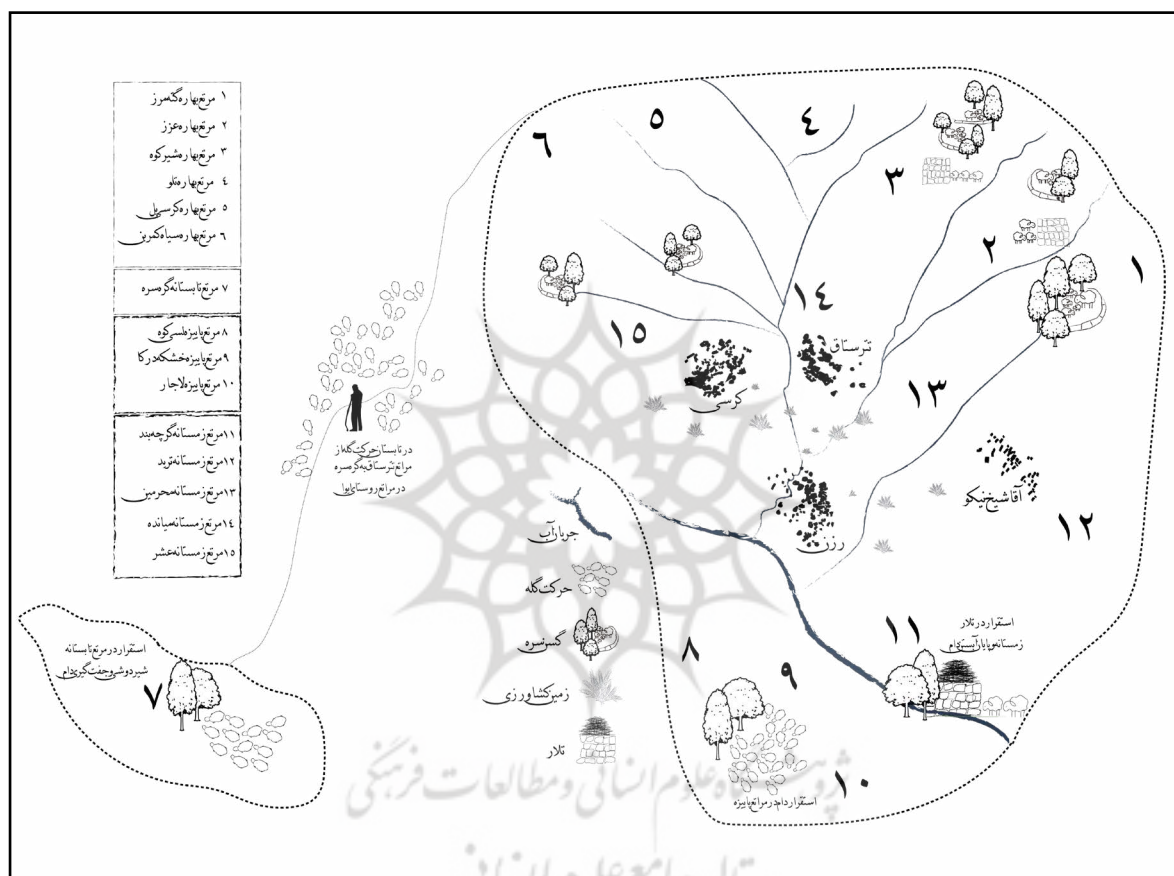
تمامی مراتع بخش بلده، نام بومی مخصوص به خود دارند و شناسایی آن‌ها برای افراد غیربومی کمی مشکل به نظر می‌رسد. در سامون تترساق اسامی مراتع مشترک و شخصی سه روستای رزن، تترساق و کرسی شناسایی شده و تنوع پراکندگی آن نشان داده شده است (شکل ۱۶)؛ تعیین نوع مرتع براساس تعاریف سه‌گانه جزو دانش بومی مردم منطقه و اهالی هر روستا تلقی می‌شود. معیار سامون‌بندی مراتع در روستا، یال کوه‌های پیرامون است. پس از تعیین سامون به صورت عرفی می‌بایست آن را با علائمی مشخص سازند و همگی به آن ملزوم بوده و چراگاه روستاهای دیگر را متصرف نشوند؛ بنابراین تعیین نقطه مرزی سامون مراتع با استفاده از سنگ زغال و با چیدمان هرمی انجام می‌شود. علت استفاده از سنگ زغال برای تعیین سامون‌های بین روستایی خواستگاه حیاتی‌تر آن بوده است (مصاحبه با سلیمان رودی، ۱۳۹۸). حضور کرد و دام در سامون روستاهای اطراف از لحاظ قوانین عرفی ناپسند بوده و موجب طرح دعوی حقوقی خواهد شد. نظام تقسیم‌بندی مرتعی در روستاهای منطقه بلده عموماً شورایی است، اما در نمونه بررسی شده، یعنی سامون سه روستای تترساق، رزن و کرسی، «چکی»‌ها که عموماً دارای تعداد دام کمتر هستند با هم مراتع را خریداری کرده و این «چکنه‌ها»^۸ از مرتع شخصی خود استفاده می‌کنند (مصاحبه با ابوالفضل مرادی، ۱۴۰۳). مراتع در این پهنه به طور معمول با توجه به نحوه قرارگیری دارای کیفیات متفاوتی هستند و برهمن اساس با نام‌های متفاوتی خوانده می‌شوند و اغلب شبانان و کردها با آن آشنا هستند:

• **لار:** به نقاط بسیار مرتفع و با تابش کمتر خورشید گفته می‌شود. این نوع از مراتع مناسب تیر و مرداد است و بر همین اساس مراتع تابستانه گفته می‌شود.

• **نیم:** این نوع مرتع، بهار و پاییزه بوده و در ارتفاع کمتری نسبت به لار قرار گرفته است. نسیم با فاصله‌ای کمی از روستا قرار دارد تا دام بتواند هنگام شب به محوطه سرپوشیده خود بازگردد؛ زیرا هنوز دمای هوا به قدری متعادل نشده که دام بتواند شب را در فضای سرباز سپری کند. در بخش تترساق استفاده از مراتع بهار و

پاییزه متفاوت هستند. این تفاوت به دلیل آن است که ساختارهای کالبدی بهاره همانند استنگاه و «گسن سره» مخصوص تابستان است، اما در پاییز این فضاها بلااستفاده مانده و شبانان گوسفندها را به مناطق پایین دست و پاییزه می آورند.

• **خرطو^{۱۰}:** نقاطی با ارتفاع کمتر که در جهت تابش خورشید در زمستان قرار گرفته است. این مراتع در فصول سرد و زمستان مورد استفاده بوده و دام در صورت مناسب بودن جریان جوی برای چرا به آن مراتع برده می شود. عموماً پوشش گیاهی خرطو تنها جوابگوی فصل زمستان است و استفاده از آن در فصول دیگر به سبب از بین رفتن پوشش گیاهی ممکن است، جریان سیل را تسهیل کند.

شکل ۱۶: عرصه چراگاهی سامون تترستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 16. The pasture area of Samoun-Tatarsatag (Authors, 2024).

برهمین اساس و با توجه به تجربه زیستی اهالی به طور معمول از جبهه شمالی روستا و ارتفاعات آن به عنوان مراتع بهاره استفاده می شود. ارتفاعات پایین دست جبهه شمالی به مراتع پاییزه اختصاص دارد، جبهه جنوبی روستا به عنوان مراتع زمستانه و از جبهه جنوب غربی در قالب مراتع تابستانه سامون تترستاق استفاده می گردد (شکل ۱۶). تقویم سالیانه بهره برداری از این مراتع با توجه به موقعیت جغرافیایی روستا، ارتفاع و میزان پوشش گیاهی در منطقه متفاوت است. به دلیل درجه دمای متعادل تر بخش تترستاق نسبت به باقی مناطق بیلاقی بلده، دام‌ها در تابستان‌ها به کوچ در مدت دوماه می روند. این در حالی است که این کوچ بلند در باقی نواحی بخش بلده وجود نداشته و در تابستان نیمه کوچ رو هستند. این نوع از کوچ رویی در سامون تترستاق باعث شده در دو تا سه ماه از سال رفت و آمد شبانان به روستا غیرممکن باشد (مصاحبه با محمد حسنی، ۱۴۰۳). تقویم فصلی مورد استفاده در نظام شبانی براساس تقویم طبری است.

- پهنه کالبدی

ساختارهای کالبدی مراتع به تدریج و در طی زمان توسط شبانان شکل گرفته است. این عناصر با توجه به اقلیم و نوع کارکرد با مصالح بومی منطقه مانند: سنگ لاشه محلی، خشت، چوب و غوره گل ساخته شده و قرن ها مورد نگه داری و حفاظت مداوم قرار داشته اند. آن ها دامنه ای از عناصر از راه ها تا علائم و نشان ها، چشمه ها، آبراه ها، گسن سره ها و تلازها را دربر می گیرند. این سازه های شبانی عناصری بودند که در طول فصول مختلف و با توجه به موقعیت جغرافیایی مورد استفاده شبانان قرار می گرفتند.

• **راه و مسیر:** یکی از قدیمی ترین عناصر انسان ساخت در نقاط مرزی روستایی، نشان های مرزی بوده اند. این راهنماها به صورت خشک چین و با استفاده از سنگ زغال برای نقاط مرزی بین دو روستا و سنگ لاشه برای تعیین حریم دو کُرد در یک روستا ساخته می شدند. در بسیاری از موارد، مرزها ساختار انسان ساخت نداشته و به صورت قراردادی بر اساس یال های کوه تعیین می شدند. این مرزها هم در تعیین حریم و هم در تعیین مرز بین دو روستا، زمین و مرتع استفاده می شدند. شکل ۱۸، یکی دیگر از عناصر مهم و ساختاری در سامون ها، سازه مسیر حرکت دام، احشام و انسان جهت جابه جایی و تردد در مراتع است. این مسیر از آن جهت دارای اهمیت است که دام را از خطر سقوط در مسیرهای باریک و سخت حفظ می کند. به همین منظور با استفاده از ساختارهایی چون: پل، آب بند و سنگ چین تقویت می شود (شکل ۱۷).

شکل ۱۷: مسیر حرکت دام و خروج از محدوده روستای رزن (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 17. Livestock movement route and exit from the boundary of Razan village (Authors, 2024).

شکل ۱۸: مرز سنگ چین برای تعیین حریم بین یک باغ و تلاز در محدوده زمستانی تترساتاق (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 18. Stone wall border marking the boundary between an orchard and a Telar (barn) in the winter quarters of Tatarsatag (Authors, 2024).

• **پِل و پِل زور:** پِل به نقاطی از پهنه کالبدی گفته می‌شود که برای استراحت دام در فصل تابستان در فضای آزاد مورد استفاده قرار می‌گیرد. این ساختار را اگر دارای پرچین و حصار باشد پِل گفته و اگر دارای حصار نباشد به علت نرم شدن زمین توسط فضولات دامی به آن «پِل زور» می‌گویند. پِل هم در ساختارهای میان‌بندی به عنوان یک عنصر از فضای گسن سره وجود داشته و هم در مراتع تابستانی به همراه یک کیمه موقت در مراتع تابستانی به عنوان یک عنصر مستقل مورد استفاده است (شکل ۱۹).

شکل ۱۹: نمونه‌ای از پِل در سامون تترستاق به همراه حصار چوبی و دارای کیمه برای چوپان (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 19. An example of a bridge in the Samoun area of Tatarsatag, featuring a wooden fence and a kimeh (shelter) for the shepherd (Authors, 2024).

• **چشمه:** چشمه یکی از عناصر مهم در سامون روستایی است. به طور معمول مکان یابی تِلار و گسن سره به عنوان محل نگه‌داری گوسفندان براساس قربت با منابع آبی مانند چشمه انجام می‌شود. آب چشمه‌ها با سازه‌هایی مانند آبراه‌ها و یا نووه^{۲۰} به محل نگه‌داری دام می‌رسد. نووه، تنه درخت چوبی است که به صورت نیم لوله تراشیده شده و تبدیل به حوضچه آب جهت استفاده دام می‌شود (شکل‌های ۲۱ و ۲۰).

شکل ۲۰: تصویر نووه برای جمع‌آوری آب چشمه (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 20. A “noveh” (wooden water trough) used for collecting spring water (Authors, 2024).

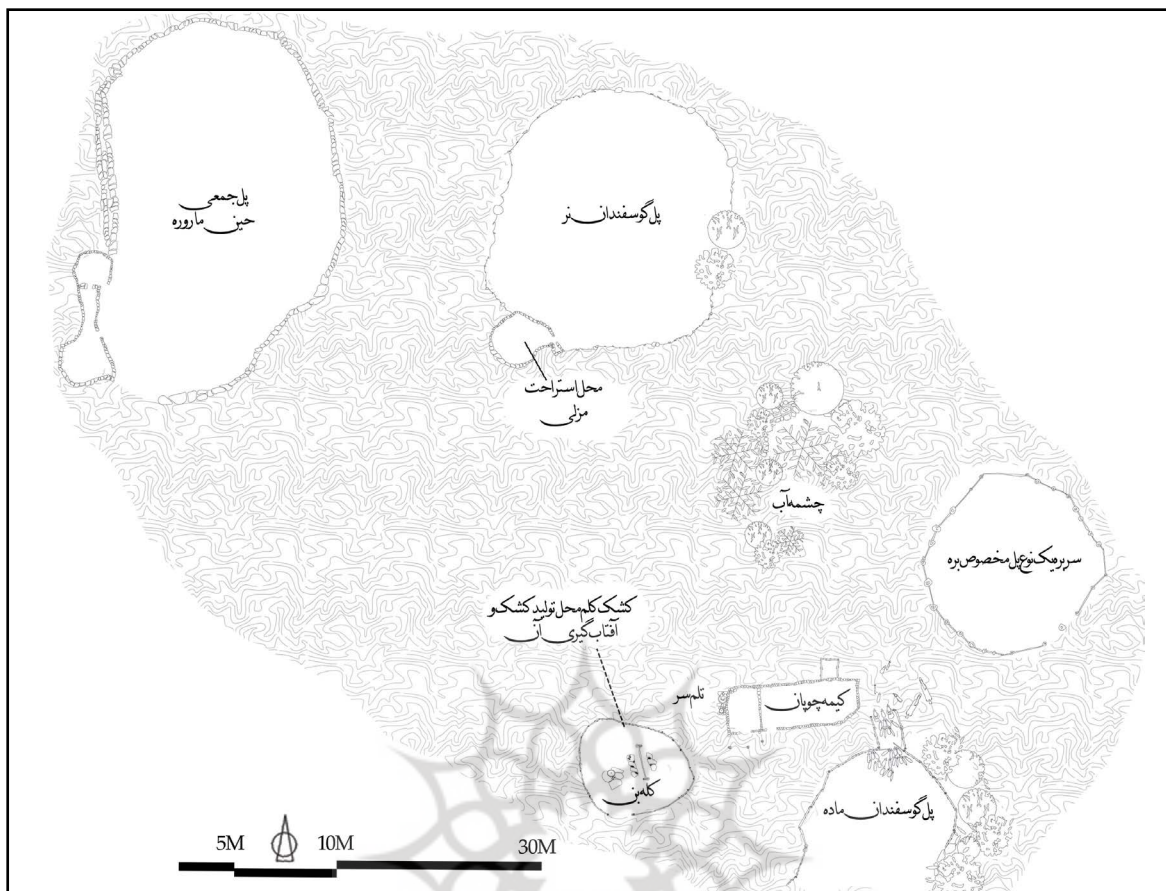

شکل ۲۱: ساخت نووه با استفاده از مصالح جدید و به صورت چندمخزنه در تلار زمستانه سامون تترستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳).
 Fig. 21: Construction of a “noveh” using new materials and in a multi-chambered form in the winter Telar of Samoun-Tatarsatag (Authors, 2024).

• **گسن سره:** محل استقرار موقت دام و شبان در کوهستان، گسن سره نامیده می شود. گسن سره یکی از مهم ترین و پرکاربردترین عناصر کالبدی در عرصه مرتعی سامون است. این ساختار اگر علاوه بر استقرار شبان و دام، مکانی برای تولید محصولات نیز باشد، استنگاه گفته می شود. گسن سره در منطقه بلده در فصل تابستان مورد استفاده قرار می گیرد؛ اما به دلیل آب و هوای متعادل سامون تترستاق در بهار نیز استقرار در آن انجام می شود. گسن سره دارای یک بخش سرپوشیده به نام کیمه برای زیست و خواب شبانان و یک انبار برای نگه داری از محصولات و تولیدات است. باقی ساختارهای آن که شامل: کشک کلم^{۱۳}، بره قلد^{۱۴}، پل^{۱۵}، کیمه^{۱۶}، سر بره^{۱۷} و کله بن^{۱۸} می شود، به صورت روباز شکل گرفته است. در فصول شیردهی، دام در گسن سره استقرار داشته و روزانه دو بار به چرا برده می شود. پس از چرای روزانه به بره قلد رفته تا شیردوشی انجام شود. پس از آن با استفاده از شیوه ها و ابزارهای بومی از شیر محصولاتی چون: کشک، دوغ، کره و پنیر تولید می شود. در مراتع تابستانه تترستاق به دلیل فاصله زیاد مراتع گره سره با روستا تولید کره و کشک که متکی به وجود ابزار هستند، انجام نشده و تنها پنیر تولید می شود (شکل ۲۲).

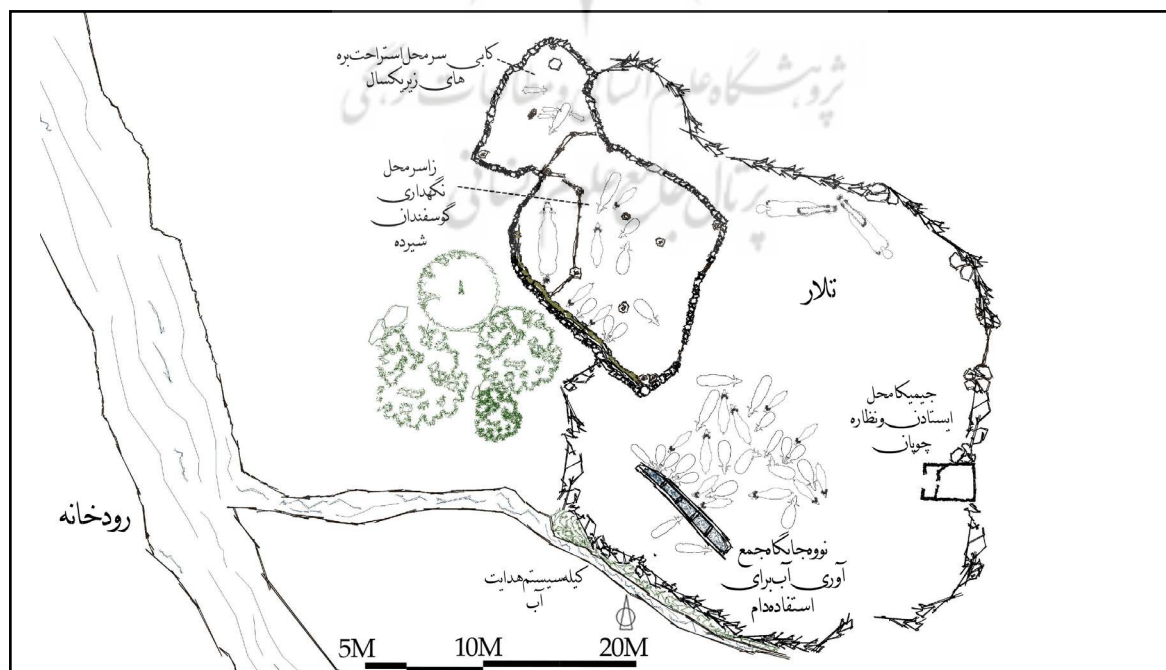
- تلار

تلار در پهنه چراگاهی زمستان در خارج از روستا قرار داشته و متعلق به کردهایی با دام بیشتر است. در مقابل، کلوم که پیش تر نام برده شده متعلق به کردهای با دام کمتر است و در مجاورت خانه های روستایی و در عرصه زیستی قرار دارد. میزان درجه هوا در روستا نیز عامل مهمی برای ترجیح در استفاده از کلوم و یا تلار است؛ زیرا در روستاهایی که در ارتفاع بیشتری قرار دارند تعدیل درجه هوای تلار سخت بوده و کلوم به دلیل قرارگیری در بافت روستایی از این جهت بهتر است. تلار نیز از مصالح بومی ساخته شده و دارای یک کیمه برای زیست شبانان و ساختار سرپوشیده به دلیل سردی هوا و بارش ها برای دام است. این ساختار در بخش های داخلی دارای فضاهای جداگانه برای دام نر و ماده است؛ هم چنین به دلیل وجود ستون های چوبی بی شمار برای شکل دهی یک فضای بزرگ با مساحت بیشتر به آن تلار یا تالار می گویند (شکل ۲۳).

شکل ۲۲: گسن سره واقع در مرتع بهاره شیرکوه متعلق به علی اسکویی در سامون تیرستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 22. The Gasn-sareh located in the Shirkooh spring pasture, belonging to Ali Askouei in the Samoun area of Tirstaq (Authors, 2024).

شکل ۲۳: تالار واقع در لسی کوه و مربوط به زمستان (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 23: The "Talar" (livestock barn) located in Lesi-Kuh, used in winter (Authors, 2024).

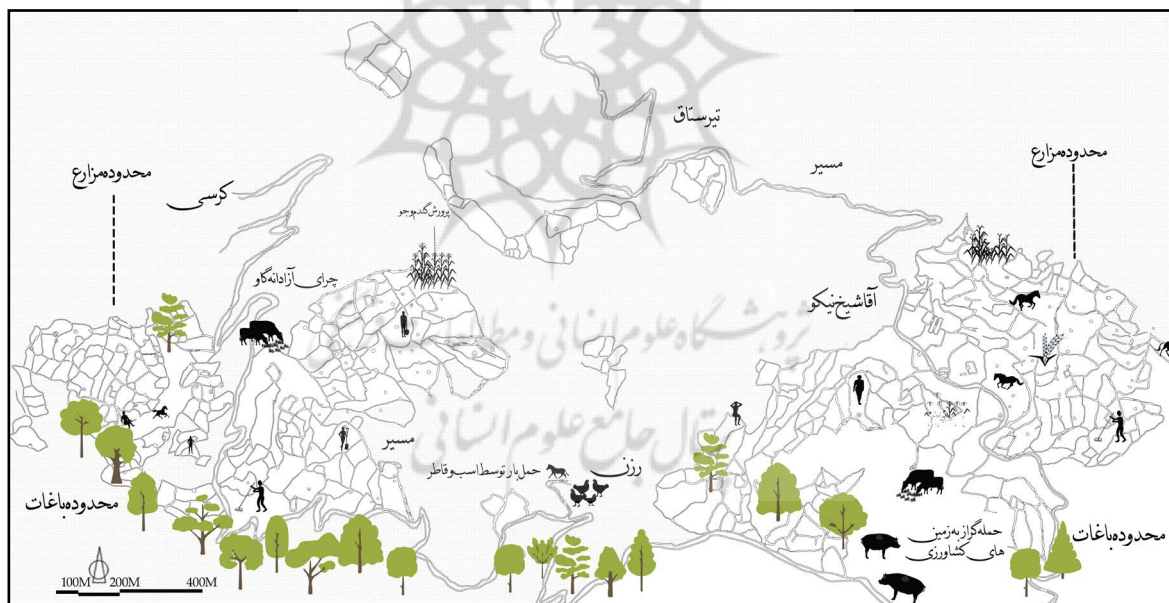
- عرصه زراعی

عرصه زراعی محل زراعت و کشاورزی است و همانند دو عرصه دیگر شامل پهنه کشتخوانی و پهنه کالبدی می شود. در کوهستان های مرتفع تر بلده، زراعت در خدمت دام پروری است و به جز مواردی خاص، کارکرد مستقلی ندارد؛ اما در روستاهای سامون تترستاق، کشت گندم، جو و باغداری مرسوم است و علوفه لازم برای دام در زمستان نیز از همین محل قابل تأمین است.

- پهنه کشت خوانی

زمین های زراعی در پیرامون روستاها و گاه در دامنه ارتفاعات قرار گرفته و مالکیت آن ها شخصی و موروثی است. به طور معمول زمین داران در تابستان و بهار مشغول واش انجن^{۱۶} و زراعت هستند. آن ها دامدار نبوده و تعدادی از آن ها کوچ روهای سالیانه هستند که به کشت گندم، جو و حبوبات در روستاها مشغول بوده و در زمستان ها به شهرهای هم جوار می روند. مسیر کوچ رویی در سالیان گذشته از کوهستان های سخت به صورت پیاده صورت می گرفته و گاهی چندین روز به طول می انجامید. پهنه کشت خوانی در تترستاق شامل عناصر ذیل است (شکل ۲۴).

- **زمین های زراعی:** زمین های زراعی در سامون تترستاق در پیرامون عرصه معیشتی متمرکز بوده و محلی برای کشت گندم، جو و خودرو واش به منظور تهیه خوراک دام در فصل زمستان است.
- **باغ:** باغ ها در منطقه دارای قدمت کمتر هستند و در مجاورت رودخانه قرار گرفته اند. محصولاتی از قبیل سیب، گردو، گلابی و زردآلو در این باغ ها کشت می شود.

شکل ۲۴: پهنه کشت خوانی عرصه زراعی (نویسندگان، ۱۴۰۳).

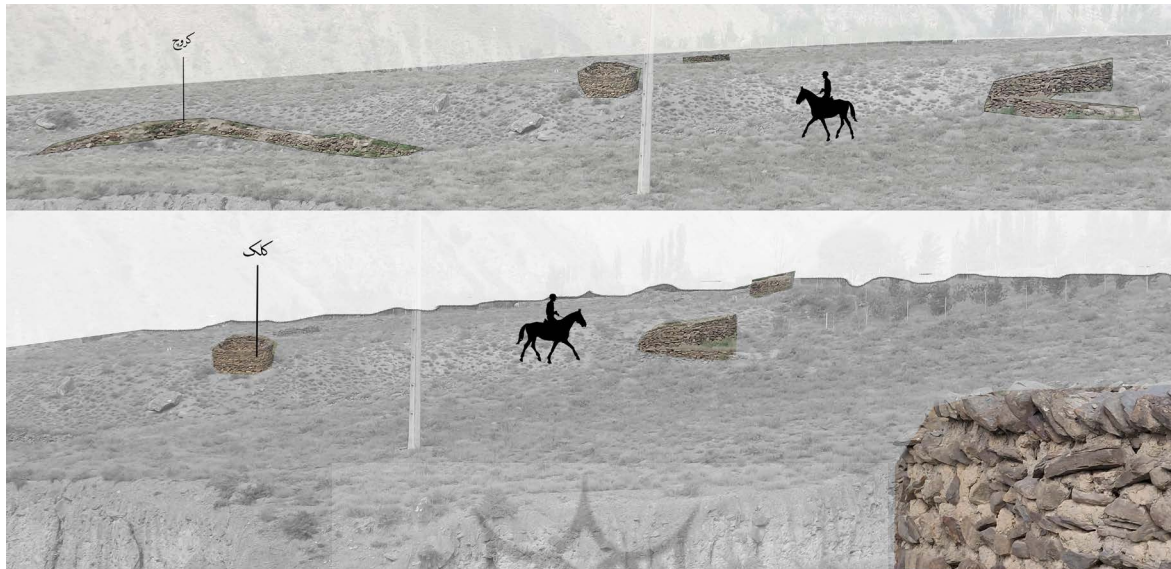
Fig. 24: The expanse of “Kesht-khani” – cultivated agricultural land (Authors, 2024).

- پهنه کالبدی

علاوه بر کشت خوان ها و زمین های زراعی در این عرصه، عناصر کالبدی وجود دارند که نقش پشتیبانی را در ساماندهی امور زراعی برعهده دارند. آن ها نقش هدایت آب، حفاظت و چیدمان محصولات را برعهده دارند و اغلب با استفاده از مصالح بومی ساخته شده اند:

- **کلک^{۲۰} و کروچ^{۲۱}:** کروچ ها، مرز و محدوده زمین های کشاورزی را مشخص می کنند و به نوعی مرز راه هستند؛ اما کلک ها با هندسه استوانه روباز و کوتاه ساخته می شوند و محل چیدمان محصول در نزدیکی زمین کشاورزی

هستند. ساخت کلک از این جهت حائز اهمیت است که محصولات کشاورزی را از دستبرد حیواناتی چون گراز حفظ می‌کند. در مجاورت کلک‌ها به طور معمول فضاهایی به شکل موقت در ایام برداشت محصول به وجود می‌آید که به آن «جینگاسر» به معنای زمینی برای خرمن‌کوبی گفته می‌شود (شکل‌های ۲۵، ۲۶ و ۲۷).

شکل ۲۵. تصاویر مربوط به چینش و قرارگیری کلک و کروچ (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 25: Images depicting the arrangement and placement of "Kalk" and "Korouch" structures (Authors, 2024).

شکل ۲۶: کلک نوعی ساختار انبار برای نگهداری گندم و جو و فرار از دستبرد گراز در روستای رزن (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 26: "Kalk": a type of storage structure for keeping wheat and barley safe from wild boars, in Razan village (Authors, 2024).

شکل ۲۷: ترکیب کلک و کروچ در روستای تیرستاق (نویسندگان، ۱۴۰۳)

Figure 27: The combination of "Kalk" and "Korouch" structures in Tirstaq village (Authors, 2024).

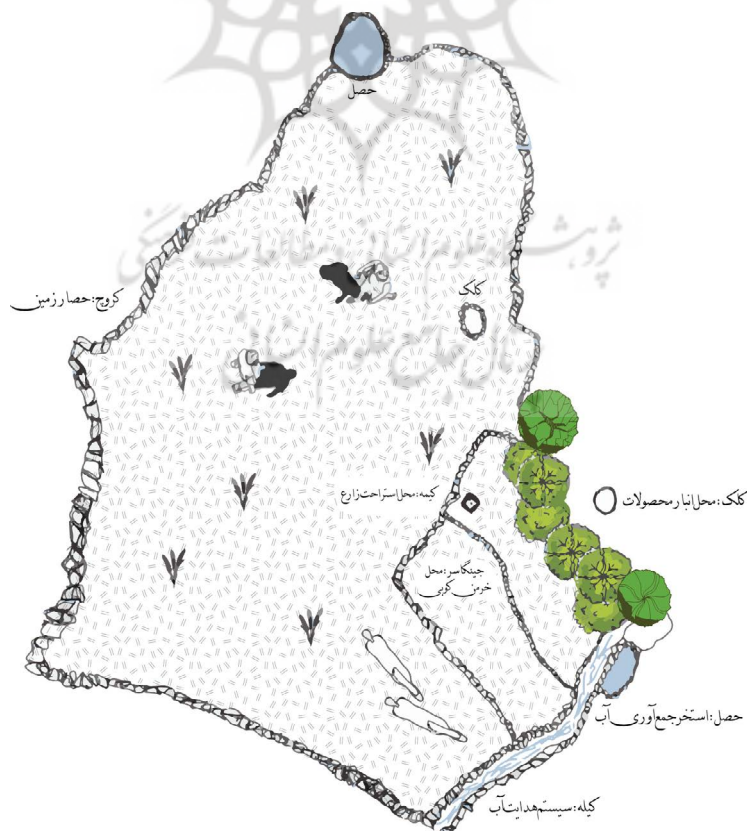
• **حاصل^{۲۲}:** همان استخر و محل دپوی آب در کنار زمین‌های کشاورزی است و به‌طور معمول برای تأمین آب مورد نیاز اهالی روستا و زمین‌های کشاورزی ساخته شده است. این ساختار نیز با سنگ‌لاشه محلی توسط کشاورزان شکل می‌گیرد (شکل ۲۸):

شکل ۲۸: حاصل به عنوان استخر جمع‌آوری آب در روستای رزن (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 28: “Hasel” as a water collection pool in Razan village (Authors, 2024).

• **کیله^{۲۳}:** پس از جمع‌آوری و دپوی آب در حاصل‌ها، با استفاده از کیله به‌سوی زمین‌ها و باغات هدایت می‌شود. کیله به‌طور معمول از میان باغات، زمین‌ها، معابر و خانه‌ها عبور کرده و در هر بخش با توپوگرافی آن محل ارتباط برقرار می‌نماید. این عنصر به‌صورت مداوم توسط اهالی مورد بازبینی و مرمت قرار می‌گیرد (شکل ۲۹).

• **کیمه:** ساخت مایه‌ای است که کشاورزان در کنار زمین‌های کشاورزی و باغات دور از روستا می‌سازند و به‌طور معمول محل استراحت و زیست موقت آن‌ها تلقی می‌شود. این سازه‌ها با هندسه ساده با سنگ‌لاشه محلی به‌صورت خشکه‌چین و با پوشش گون، سنگ و چوب توسط کشاورزان شکل می‌گیرد (شکل ۲۳).

شکل ۲۹: اجزای تشکیل‌دهنده یک مزرعه در روستای کرسی (نویسندگان، ۱۴۰۳).
Figure 29: Components of a farm in Korsi village (Authors, 2024).

بحث: ارزش‌های مستتر در سامون ترساق

یافته‌ها نشان می‌دهد که سامون ترساق بخشی از میراث شبانی منطقه بلده بوده و از هم‌کناری و پیوستگی کارکردی سه عرصه و شش پهنه تشکیل شده است. ظرفیت‌هایی که در عرصه‌ها و پهنه‌های ذیل آن‌ها تلقی شد، بخشی از ارزش‌های ذاتی این منظر و سامون محسوب می‌شوند؛ این ارزش‌ها از گذشته تاکنون نقش مهمی در پایداری این منطقه ایفاء کرده‌اند و می‌توانند تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی متعددی داشته باشد (عناستانی و همکاران، ۱۳۹۱) و دامنه‌ای از ارزش‌های محیطی و جغرافیایی، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی، ارزش‌های معماری و کالبدی و ارزش‌های اقتصادی - معیشتی را در برگیرند. بررسی این ارزش‌ها کمک می‌کند تا شناخت بهتری نسبت به سامون ترساق و عناصر وابسته به آن به دست آید و مفاهیم بیشتری رخ نماید.

- ارزش‌های محیطی و جغرافیایی

شیوه استقرار و تعیین موقعیت مکانی، فضایی و جغرافیایی، بخش مهمی از نظام شکل‌گیری سامون‌ها قلمداد می‌شود. این موضوع برپایه‌هایی از دانش بومی و تجارب زیستی متمرکز بوده و در طی قرن‌ها از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است. وجود منابع آبی، زمین‌های بهره‌ده، اقلیم مناسب، ارتفاعات و چراگاه‌های طبیعی در موقعیت‌گزینی مؤثر بوده است. شبانان می‌بایست میان محل زیست خود، دام، چراگاه‌ها و مزارع، نسبتی را در هم‌کناری رعایت نمایند. این دانش به همراه مواهب طبیعی و محیطی پیرامون توانسته است به شکل‌گیری عرصه‌های سه‌گانه پیش‌گفته کمک نماید. هر یک از عرصه‌ها دارای موقعیت ویژه‌ای در شکل‌گیری هستند به نحوی که هم‌چون لایه‌هایی هم‌دیگر را دربر می‌گیرند و حفاظت می‌کنند. هسته اصلی مربوط به عرصه زیستی است. در کنار و پیرامون آن لایه میانی به نام عرصه زراعی شکل می‌گیرد و سپس عرصه مرتعی مانند پوسته‌ای، لایه نهایی را شکل می‌دهد. شبانان هر چه قدر از لایه درونی به سمت لایه بیرونی حرکت کنند به همان نسبت از سکونت و زیست به سمت کار و معیشت سوق داده می‌شوند. آن‌ها تقریباً هر روز این کار را تکرار می‌کنند و بین سکونت و معیشت در حرکت هستند و این سیر کوله به این صورت پایداری در معیشت و زیست را در سامون ترساق تاکنون تضمین نموده و حافظ ارزش‌های محیطی و جغرافیایی مستتر در آن بوده است.

- ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی

اساس قوام و مایه نگه‌داشت سامون ترساق، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی موجود در آن به عنوان میراث ناملموس شبانی بوده و شامل موارد ذیل می‌شود:

۱. **سنت‌ها:** آداب و رسوم بومی که از نسل‌های گذشته به جامانده و نقش مهمی در تقویت هویت فرهنگی و ایجاد حس تعلق در سامون ترساق دارد. رسومی همانند «عیار روز»^{۲۴}، «ورینا»^{۲۵}، سنت «ماروره»^{۲۶} و جشن «خرمن‌کوبی»^{۲۷} از این دسته ارزش‌های موجود هستند (مصاحبه با جواد رودی، ۱۴۰۱).

۲. **دانش‌های بومی شامل مهارت‌ها و تجارب زیستی در زمینه‌های مختلف:** مانند کشاورزی، دامداری و تولید صنایع دستی و هنرهای سنتی، نساجی سنتی و دوخت لباس بومی، هنر استفاده از گیاهان دارویی، شناخت و آموزش چکه‌بندی^{۲۸}، هنر واش تراشی^{۲۹}، نواختن ساز، استفاده از «للهوا»، داستان‌های عامیانه و امثال آن است. این دانش‌ها به عنوان منابع ارزشمند برای توسعه پایدار محلی و حفاظت از محیط زیست سامون ترساق محسوب می‌شوند.

۳. **نظام اجتماعی و فرهنگی:** شامل هرم اجتماعی، قومیت، گویش، نوع پوشش، روابط و تعاملات بین افراد سامون است. این نظام برپایه ارزش‌هایی مانند: همکاری، هم‌بستگی و احترام متقابل بنا شده است و به ایجاد محیطی امن و پایدار برای زندگی جامعه محلی کمک می‌کند.

- ارزش‌های معماری و کالبدی

روستائیان همواره براساس تجارب زیستی در طول قرن‌ها و نسل‌های پیشین به فعالیت خود ادامه دادند و برای شکل‌دهی محل استقرار و کار خود به شیوه‌ای از معماری رسیده و در طول سالیان مختلف آن‌را گسترش داده‌اند. معماری در این سامون تابع اقلیم بوده و عملکردگرا است. هر یک از عرصه‌ها، عناصر معماری خود را براساس اقلیم، محیط، فرهنگ و اقتصاد شبانان تعریف نموده است. معماری تلار، گس‌سره و حتی نشان‌های چراگاهی دارای تعریفی مشخص بر مبنای عوامل اشاره‌شده و از مصالح مشخصی مانند: سنگ‌لاشه محلی، غوره‌گل و چوب درختان بومی مانند تبریزی استفاده گردیده است. بنایان نیز از ساکنین همان منطقه و گاهی همان شبانان هستند و با استفاده از دانش تجربی و الگویی مشخص توانسته‌اند از ارزش‌هایی چون: هنر ساخت و نگه‌داری سازه‌های شبانی و زیستی، مصالح‌شناسی، تأمین مصالح خاکی و چوبی، هندسه و پیمون بومی و امثال آن تاکنون محافظت کنند.

جدول ۱: قابلیت‌ها و ارزش‌های موجود در سامون تترساق (نویسندگان، ۱۴۰۳).

Tab. 1: Existing Capabilities and Values in the Samoun of Tatarsatag (Authors, 2024).

نوع ارزش‌ها	اجزاء ارزش	موقعیت در سامون تترساق
اقتصادی - بهره‌برداری	نظام کاشت و برداشت	عرصه‌های سه‌گانه (زیستی، مرتعی و زراعی)
	نظام تولید و فروش	
	نظام گردشگری	
	نظام مالکیت و بهره‌برداری	
محیطی - جغرافیایی	نظام مکان‌یابی و موقعیت‌سنجی	عرصه‌های سه‌گانه (زیستی، مرتعی و زراعی)
	نظام بهره‌گیری از طبیعت و محیط پیرامون	
	نظام بهره‌برداری از منابع آبی	
	نظام عرصه‌بندی سه‌گانه	
	نظام حفاظت از تنوع زیستی	
اجتماعی - فرهنگی	وجود میراث ناملموس	عرصه‌های سه‌گانه (زیستی، مرتعی و زراعی)
	نظام اجتماعی و فرهنگی	
	دانش‌های بومی مرتبط	
	سنت‌ها و آداب و رسوم محلی	
معماری - کالبدی	نظام شناخت، تأمین و بهره‌گیری از مصالح سنتی	عرصه‌های سه‌گانه (زیستی، مرتعی و زراعی)
	نظام ساخت و نگه‌داری از سازه‌های زیستی، دامی و معیشتی	
	نظام هندسی و پیمون	
	دانش بومی ساخت و نگه‌داری	

- اقتصادی و بهره‌برداری

کشاورزی و دامداری به عنوان دو رکن اصلی اقتصاد روستایی، نقش مهمی در حفظ و توسعه میراث روستایی ایفا می‌کنند (جمشیدی، ۱۴۰۳). اهالی سامون تترساق از دیرباز با دامداری، پرورش طیور، باغداری و زراعت گذران امور کرده‌اند و دارایی‌های چون: زمین‌های کشاورزی، دام‌ها و منابع آب باعث بهبود وضعیت اقتصادی اهالی و تنوع زیستی شده است (حسینی و همکاران، ۱۴۰۲). اهالی محصولات خود را به بازارهای محلی و شهری می‌بردند و از طریق فروش این محصولات درآمد کسب می‌کردند. نظام مالکیت، کاشت و برداشت، آبیاری، پرورش، تولید و فروش محصولات به عنوان ارزش‌های اقتصادی و معیشتی تابع نظم ویژه‌ای و برگرفته از تجارب زیستی شبانان در طول زمان بوده است. علاوه بر آن ارزش‌های عرضی دیگری در راستای ارزش‌های ذاتی این سامون به وجود آمده است که وابسته به گردشگری کشاورزی و روستایی است (Bălan & Burghilea, 2015).

نتیجه‌گیری

این پژوهش در پاسخ به پرسش‌های تحقیق به این نتیجه رسیده است که سامون ظرفی است عرفی که برای تدقیق مرزهای شبانی، زیستی و معیشتی اهالی روستاها از آن استفاده شده و معیار تعیین آن، یال‌های کوه است. بر همین اساس، هر یال از کوه یک روستا، سامون آن روستا تلقی شده و مراتع آن را از روستای هم‌جوار جدا می‌کند. سامون در محدوده بلده مازندران دارای سه عرصه اصلی به نام‌های زیستی، مرتعی و زراعی و پهنه‌های اختصاصی در ذیل آن‌ها می‌شود. بررسی‌های میدانی نشان داده است که عرصه زیستی دارای دو پهنه زیست انسانی و دامی است و عرصه مرتعی به دو پهنه چراگاهی و کالبدی تقسیم می‌شود و عرصه زراعی نیز به دو پهنه کشت‌خواری و کالبدی قابل دسته‌بندی است. هر یک از عرصه‌ها و پهنه‌ها دارای عناصر و اندام‌های کالبدی، غیرکالبدی و ناملموس هستند که در متن پژوهش به آن‌ها پرداخته شده است. این ظرفیت‌های اشاره شده بخشی از ارزش‌های ذاتی این مناظر و سامون‌ها محسوب می‌شوند. این ارزش‌ها از گذشته تاکنون نقش مهمی در پایداری این منطقه ایفاء کرده‌اند و دامنه‌ای از ارزش‌های محیطی و جغرافیایی، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی، ارزش‌های معماری و کالبدی و ارزش‌های اقتصادی-معیشتی را دربر گرفته‌اند. بررسی این ارزش‌ها کمک کرده است تا شناخت بهتری نسبت به سامون تترساق و عناصر وابسته به آن به دست آید و مفاهیم بیشتری رخ نماید.

در دهه‌های پیشین هویت و اصالت کالبدی و کارکردی بسیاری از سامون‌ها، از جمله تترساق به دلیل شیوع مهاجرت، تغییر شغل و ساخت‌وسازهای نامناسب در حال تغییر است. شبانان گذشته در قید حیات نیستند و بسیاری دیگر از کار افتاده شدند و وضعیت نامناسب اقتصادی نیز شبانان کنونی را برای ادامه این مسیر دچار تردید نموده است؛ بنابراین حفاظت از ارزش‌های اشاره شده بدون حضور جوامع محلی، شبانان و خانواده‌هایشان اگر به سمت اضمحلال کامل نرود حداقل دارای تغییرات اساسی خواهد شد.

این محدوده‌ها می‌توانند به عنوان یک سامون از منظر شبانی بلده مازندران با پشتوانه قرن‌ها تجارب زیستی مردم مطالعه قرار گیرند، عرصه‌ها و حرایم آن‌ها بررسی قرار گرفته و تعیین گردد و برای ثبت آن‌ها در فهرست آثار ملی تلاش شود تا از این طریق مسیرهایی برای حفاظت قانونی از طرف دولت به وجود آید. اهالی سامون می‌توانند با ادامه مسیر تولید و پرورش دام از تأسیس تعاونی‌ها و الحاق صنایع تبدیلی برای توسعه اقتصادی و بهره‌برداری استفاده نمایند؛ البته باید در طراحی و الحاق سازه‌های مرتبط به آن به منظر طبیعی و تاریخی سامون نیز توجه نمود. در کنار آن، استفاده از ظرفیت‌های گردشگری منظر شبانی از جمله آگری‌توریسم و فارم‌توریسم نیز می‌تواند کمک‌رسان بوده و در اشتغال‌زایی به نفع جامعه محلی تأثیرگذار باشد. کلیه موارد یاد شده می‌تواند به پایداری منظر شبانی و توسعه همه‌جانبه سامون در این منطقه کمک نماید و به عنوان الگویی مناسب مورد توجه قرار گیرد.

سپاسگزاری

نویسندگان با سپاسگزاری از حمایت و راهنمایی‌های ارزشمند آقای حمید رودی در طول فرآیند تحقیق قدردانی می‌کنند.

درصد مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به‌طور مساوی در مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، بررسی، تجزیه و تحلیل داده‌ها و نگارش این مقاله مشارکت داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ تضاد منافی درمورد انتشار این مقاله وجود ندارد.

کتابنامه

- اشرفی، جهانگیر، (۱۳۷۷). فرهنگ بزرگ طبری. تهران: نشر نی.
- بارانی، حسین، مهرایی، علی، مقدم، محمدرضا، و فرهادی، مرتضی، (۱۳۸۲). «بررسی الگوهای زمانی و مکانی چرای دام در مراتع البرز شرقی». منابع طبیعی ایران، ۵۶(۱): ۱۰-۸. https://journal.ut.ac.ir/article_17296.html
- باقری، محمدرضا، و ثنایی، حمیدرضا، (۱۴۰۳). «تحلیل نگرش‌ها درباره بقعه امامزاده حسین بن موسی». تاریخ و تمدن اسلامی، ۱۹(۴۵): ۱۵۳-۱۲۹. <https://www.magiran.com/p2703978>
- جمشیدی، گوهر، (۱۴۰۳). «تحلیل نقش میراث روستایی در گردشگری پایدار». مجموعه مقالات هفتمین کنفرانس بین‌المللی توسعه جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار ایران. <https://civilica.com/doc/1911192>
- حسینی، سید علی، مصداقی، منصور، و پامبوخ‌چیان، سرکیس، (۱۳۹۰). «مقایسه سه روش برآورد تولید علوفه در مراتع بیلاقی (مطالعه موردی: مراتع سرعلی آباد استان گلستان)». تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۱۸(۴): ۶۳۷-۶۵۱. <https://doi.org/10.22092/ijrdr.2012.102264>
- حسین‌زاده، اصغر، حیدری، قدرت‌الله، معمری، مهدی، و ملایی، مریم، (۱۳۹۷). «ارزیابی تاب‌آوری بوم‌شناختی در مراتع تابستانی: مطالعه موردی چهار نظام عرفی ایل شاهسون، مشگین‌شهر». روستا و توسعه، ۲۱(۴): ۸۸-۶۹. <https://doi.org/10.30490/rvt.0621.85216>
- حیدری، قدرت‌الله، بارانی، حسین، عقیلی، سید محمود، قربانی پاشاکلائی، جمشید، محبوبی، محمدرضا، خوش‌فر، غلامرضا، (۱۳۸۸). «نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت متقاضیان اجرای طرح‌های مرتعداری (مورد مطالعه: مراتع بلده، شمال ایران)». مجله مرتع، ۳(۱): ۱۲۱-۱۳۷. https://pr.rangeland.ir/article_513063.html
- رحیمیان، عباس، (۱۴۰۲). «بررسی عناصر کالبدی-فضایی مؤثر بر حس مکان در فضاهای شهری (مورد: پیاده‌راه فرهنگی شهر رشت)». مجموعه مقالات نهمین کنفرانس ملی علوم معماری و شهرسازی ایران، تهران. <https://civilica.com/doc/1893421>
- رودی، فاطمه، راعی، حسن، و محمدمرادی، اصغر، (در دست چاپ). «تیلار و گسن‌سره: گونه‌شناسی میراث شبانی در انگه‌رود نور». دانش بومی ایران. <https://doi.org/10.22054/qjik.2024.78721.1415>
- زمانی‌پور، اسد، قلی‌نیا، جواد، و گوته، کمال، (۱۳۸۹). «کاربرد دانش بومی در تولید دام، مطالعه: شهرستان هردنگ». مطالعات فرهنگی و اجتماعی خراسان، ۱: ۹۸-۷۴. <https://www.magiran.com/p1141172>
- سعیدی، عباس، (۱۴۰۳). مبانی جغرافیای روستایی. تهران: انتشارات سمت.
- عنابستانی، علی‌اکبر، سعیدی، عباس، و درویشی، حسن، (۱۳۹۱). «بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه گردشگران و روستاییان (مطالعه موردی: دشت ارژن-فارس)». برنامه ریزی فضایی، ۲(۲): ۱-۲۰. [DOR: 20.1001.1.22287485.1391.2.2.1.3](https://doi.org/10.22287/485.1391.2.2.1.3)
- فیروزروز، مصطفی، قربانی، مهدی، و عرفان‌زاده، رضا، (۱۳۹۵). «دانش بومی و سنت‌های محلی در تولید و

مدیریت فرآورده‌های لبنی دام سبک (مورد مطالعه: روستای تکر، شهرستان نور). مجله علوم مرتع و آبخیزداری ایران، ۶۹(۳): ۶۷۶-۶۶۱. https://ijnr.areeo.ac.ir/article_118713_en.html

- محدث نوری، میرزا حسین، (۱۳۸۲). پژوهشی درباره نامگذاری منطقه نور و بلده. نور: انتشارات نوید نور.
- محمدزاده نصیرآبادی، مهناز، محمدی، فرانک، شرقی، طاهره، و حسین پور، باقر، (۱۴۰۲). «اولویت‌بندی ابعاد راه‌اندازی کسب‌وکار روستایی از دیدگاه کنشگران توسعه روستایی بر اساس تحلیل شبکه‌ای دیمتل (مورد مطالعه: دهستان باراندوز شمالی، شهرستان ارومیه). علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۹(۲): ۱-۲۲. <https://doi.org/10.22034/iaeej.2024.418586.1765>

- مفیدی، مرتضی، بارانی، حسین، عابدی، احمد، معتمدی، جواد، و دربان، علیرضا، (۱۳۹۶). «تبیین شاخص‌های ارزیابی پایداری بوم‌شناختی-زیست‌محیطی نظام‌های سنتی مرتع‌داری با تأکید بر مراتع تابستانی سهند». مجله پژوهش‌های مرتع و بیابان ایران، ۲۴(۲): ۳۰۹-۳۲۴. <https://doi.org/10.22092/ijrdr.2017.111888>

- ندیمی، هادی، ابویی، رضا، و صادق‌احمدی، مهدی، (۱۳۹۶). «میراث روستایی و روستائیان در تحول اسناد بین‌المللی حفاظت». مطالعات حقوقی و پژوهشنامه حقوق روستا، ۳۶(۱۵۷): ۲۰-۳. <https://jhre.ir/article-1-1126-fa.html>

- مصاحبه‌های شفاهی (گفت‌وگوهای شخصی)
- حسنی، محمد؛ ۶۵ ساله، زنبوردار، روستای رزان.
- مرادی، میثم؛ ۳۰ ساله، چوپان، روستای ایل.
- رودی، سلیمان؛ ۸۰ ساله، کشاورز، روستای انگه‌رود.
- مرادی، ابوالفضل؛ ۶۷ ساله، چوپان، روستای ایل.
- رودی، جواد؛ ۴۵ ساله، عضو شورای روستا، روستای انگه‌رود.

- Anabestani, A. A., Saeedi, A. & Darvishi, H., (2012). "Investigating the economic, social, physical, and environmental effects of tourism development in rural settlements from the perspectives of tourists and locals (Case study: Dasht Arjan-Fars)". *Comprehensive Humanities Portal*, 2(2): 1-20. DOR: 20.1001.1.22287485.1391.2.2.1.3 (In Persian).

- Archives des From Provence to Piedmont. (2023). *Larouto*. <https://larouto.eu/en/category/a-spot-of-history/from-provence-to-piedmont/>

- Ashrafi, J., (1998). *The Great Tabari Culture*. Tehran: Ney Publications. (In Persian).

- Bagheri, M. R. & Sanaei, H. R., (2024). "Analysis of opinions on the tomb of Imamzadeh Hossein ibn Musa". *Journal of Islamic History and Civilization*, 19(45): 129-153. <https://www.magiran.com/p2703978> (In Persian).

- Bălan, M. & Burghilea, C., (2015). "Rural tourism and its implication in the development of the Fundata village". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188: 276-281. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.393>

- Barani, H., Mehraei, A., Moghaddam, M. R. & Farhadi, M., (2003). "Investigating temporal and spatial grazing patterns in the eastern Alborz". *Iranian Journal of Natural Resources*, 56(1): 8-10. https://journal.ut.ac.ir/article_17296.html (In Persian).

- Eriksson, C., (2011). "What is traditional pastoral farming? The politics of heritage and "real values" in Swedish summer farms (fåbodbruk)". *Pastoralism*, 1(25). <https://pastoralismjournal.springeropen.com/articles/10.1186/2041-7136-1-25>

- Firoozrooz, M., Ghorbani, M. & Erfanzadeh, R., (2016). "Indigenous knowledge and local traditions in the production and management of sheep dairy products (Case study: Taker Village, Noor County)". *Iranian Journal of Range and Watershed Management (Iranian Journal of Natural Resources)*, 69(3): 661–676. https://ijnr.areeo.ac.ir/article_118713_en.html (In Persian).
- Hasty, J., Lewis, D. G. & Snipes, M. M., (2022). *Pastoralism Introduction to anthropology*. In OpenStax. <https://openstax.org/books/introduction-anthropology/pages/7-4-pastoralism>
- Heydari, G., Barani, H., Aghili, S. M., Ghorbani Pashakelai, J., Mahboubi, M. R. & Khoshfah, G., (2009). "The role of social capital in participation for the implementation of rangeland projects from the perspective of project applicants (Case study: Baladeh rangelands, northern Iran)". *Rangeland Journal*, 3(1): 121–137. https://pr.rangeland.ir/article_513063.html (In Persian).
- Hosseini, A., Mosdaghi, M. & Pamboukhchian, S., (2013). "Comparison of three methods for estimating forage production in summer rangelands (Case study: Soralibad rangelands, Golestan province, Iran)". *Iranian Journal of Range and Desert Research*, 21(1): 23–37. <https://www.magiran.com/p1153463> (In Persian).
- Hosseinzadeh, A., Heydari, G., Moameri, M. & Malaei, M., (2018). "Ecological resilience assessment in summer rangelands: A case study of four customary systems of Shahsavan nomads in Meshginshahr". *Village and Development*, 21(4): 69–88. <https://doi.org/10.30490/rvt.0621.85216> (In Persian).
- Jamshidi, G., (2024). "The analysis of the role of rural heritage in sustainable tourism". In: *Proceedings of the 7th International Conference on the Development of Geography, Tourism, and Sustainable Development of Iran*. <https://civilica.com/doc/1911192/> (In Persian).
- Lambton, A. K. S., (2015). *Owner and farmer in Iran* (C. Lambton, Trans.). Scientific Publications.
- Mofidi, M., Barani, H., Abedi, A., Motamedi, J. & Darban, A. R., (2017). "Explaining indicators for assessing ecological-environmental sustainability of traditional rangeland systems with emphasis on summer rangelands of Sohand". *Iranian Journal of Range and Desert Research*, 24(2): 309–324. <https://doi.org/10.22092/ijrdr.2017.111888> (In Persian).
- Mohammadzadeh Nasirabadi, M., Mohammadi, F., Sharghi, T. & Hosseinpour, B., (2024). "Prioritization of dimensions of rural business start-up from the perspective of rural development actors based on DEMATEL network analysis (Case study: Bar Anduz-e Shomali Rural District, Urmia County)". *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, [in press]. <https://doi.org/10.22034/iaeej.2024.418586.1765> (In Persian).
- Muhaddes Nouri, M. H., (2003). *A study on the naming of Noor and Baladeh regions*. Noor: Navid-e Noor Publications. (In Persian).
- Nadimi, H., Aboui, R. & Sadegh Ahmadi, M., (2017). "Rural heritage and villagers in the evolution of international conservation documents". *JHRE*, 36(157): 3–20. <https://jhre.ir/article-1-1126-fa.html> (In Persian).
- Pauler, C. M., Homburger, H., Lüscher, A., Scherer-Lorenzen, M. & Schneider, M. K., (2025). "Ecosystem services in mountain pastures: A complex network of site conditions, climate and

management". *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 377: 109272. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2024.109272>

- Rahimian, A., (2023). "Investigation of spatial-physical elements affecting the sense of place in urban spaces (Case study: Rasht Cultural Pedestrian Path, Iran)". In: *Proceedings of the 9th National Scientific Research Conference on the Development and Promotion of Architecture and Urban Planning Sciences of Iran*, Tehran, Iran. <https://civilica.com/doc/1893421/> (In Persian).

- Roudi, F., Raei, H. & Mohammadmoradi, A., (in press). "Telar and Gesn-Sareh: A pastoral heritage typology in AnghehRoud, Noor". *Biannual Journal of Iranian Indigenous Knowledge*. <https://doi.org/10.22054/qjik.2024.78721.1415> (In Persian).

- Saeedi, A., (2024). *Foundations of rural geography*. Tehran: SAMT Publication. (In Persian).

- Smith, J. & Brown, L., (2019). "Sustainable livestock farming in rural areas: A case study from Europe". *Journal of Rural Studies*, 25(3): 123–135.

- Zamanipour, A., Gholinia, J. & Gothe, K., (2010). "Application of indigenous knowledge in livestock production: A case study of Hardang County". *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, 1: 74–98. <https://www.magiran.com/p1141172> (In Persian).

- Interviews (Personal Communications)

- Mohammad Hassani, 65, Beekeeper, Razan Village.

- Meysam Moradi, 30, Shepherd, Il Village.

- Soleyman Roudi, 80, Farmer, Angheh-Roud Village.

- Abolfazl Moradi, 67, Shepherd, Il Village.

- Javad Roudi, 45, Village Council Member, Angheh-Roud Village